El crèdit jueu a la Barcelona del segle XIII

Jordi Fernández-Cuadrench*

Introducció

Al llarg del segle XIII, el desenvolupament dels intercanvis comercials i la consolidació d'una burgesia emprenedora situaren Barcelona entre els centres econòmics més actius de la Mediterrània Occidental, i impulsaren l'organització d'un vigorós mercat del crèdit. En una economia monetitzada precoçment, l'increment de la circulació de capitals provocà la generalització del recurs al crèdit en amplis sectors de la societat barcelonina, així com a l'àrea d'influència de la capital catalana. Des de la monarquia fins a la pagesia, passant per la noblesa, l'Església, el municipi, la burgesia comercial i la menestralia, gairebé tothom recorria al crèdit a fi d'obtenir el numerari necessari per a sufragar les despeses d'una vida munificent, finançar campanyes militars, assegurar l'abastiment de la ciutat, participar en l'atractiu comerç internacional, adquirir béns immobles, millorar la capacitat productiva, dotar una filla per a maridar o, tot simplement, sobreviure entre una collita i la següent.

El recurs al crèdit era una pràctica corrent a la Barcelona dels segles XI i XII, i acostumava a prendre la forma jurídica d'un préstec amb penyora.[1] Durant el segle XII, la generalització de la penyora d'usdefruit convertí els empenyoraments en operacions de crèdit a llarg termini. En quedar sota el control directe i exclusiu del prestador fins a la liquidació total del deute, el bé immoble que garantia el préstec deixava de ser una simple garantia per a transformar-se en una font d'interessos. La concessió d'un crèdit permetia, doncs, al prestador l'adquisició, ni que fos temporalment, d'una finca per sota del seu preu de mercat, una atractiva inversió immobiliària que tenia, però, com a contrapartida la immobilització del capital prestat durant anys. Per aquesta raó, els empenyoraments no pogueren respondre adequadament a l'increment de la velocitat de circulació dels diners que imposà, entre les acaballes del segle XII i els inicis del

* Casa de la Generalitat de Catalunya a Perpinyà.

1. Sobre la pràctica del crèdit a la Barcelona dels segles XI i XII, vegeu Stephen Paul BENSCH, *Barcelona i els seus dirigents, 1096-1291*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat i Proa, 2000, pàg. 176-187; Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle x al final del segle XI*, Barcelona, Edicions 62, 1979, vol. I, pàg. 347-356; José Enrique RUIZ DOMÈNEC, «Introducción al estudio del crédito en la ciudad de Barcelona durante los siglos XI y XII», *Miscellanea Barcinonensia*, 52 (1975), pàg. 17-33; i Antoni Maria UDINA I ABELLÓ, «Els empenyoraments al Pla de Barcelona en els segles XI i XII», dins Jaume SOBREQUÉS CALLICÓ (coord.), *El Pla de Barcelona i la seva història. Actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona (12 i 13 de novembre de 1982)*, Barcelona, La Magrana i Institut Municipal d'Història, 1984, pàg. 261-275.

XIII, l'expansió comercial. En aquest nou context econòmic, es feia necessari disposar de diferents modalitats de crèdit a curt termini, que permetessin no només l'obtenció ràpida i eficaç de numerari per part dels deutors, sinó també la posterior recuperació del capital per part dels creditors, els quals tenien així la possibilitat d'una prompta reinversió en d'altres operacions financeres o comercials.[2]

En començar el segle XIII, el desenvolupament econòmic provocà la renovació de les tècniques de crèdit, una renovació que també es veié afavorida tant per la intensificació de la condemna de les pràctiques usuràries per part de l'Església, com per les noves possibilitats legals de garantir els préstecs que proporcionava la recuperació del dret comú. Així, com en el cas ben conegut de València,[3] a partir del segle XIII els creditors de Barcelona estigueren en condicions d'oferir a qui necessitava diners un ampli ventall de fòrmules per aconseguir-los, cadascuna de les quals acomplia una funció econòmica determinada i responia a unes motivacions específiques: el simple préstec o *mutuum*, bé gratuït, bé amb interès, la comanda-dipòsit, la venda a crèdit, *ad tempus* o amb carta de gràcia, i les operacions creditícies que desenvolupava una banca encara incipient.[4] Durant el primer terç del segle XIII, els elements essencials del mercat del crèdit barceloní quedaren perfectament definits: els actors principals (creditors, deutors i, sovint, fiadors), els diferents instruments jurídics, les garanties legals (personals i/o reals) i la taxa d'interès. L'estructura bàsica d'aquest mercat no experimentaria transformacions substancials fins a l'aparició dels censals morts i violaris, ben entrat el segle XIV.

El procés d'organització i consolidació del mercat del crèdit que tingué lloc a la Barcelona dotzentista està estretament vinculat a un altre fenomen important: la concentració en mans dels jueus, en tant que prestadors, d'una bona part de les operacions creditícies. Tot i que el paper dels jueus en el desenvolupament inicial del crèdit no fou destacable,[5] a partir de mitjan segle XIII, sinó abans, la comunitat hebraica arribà a acaparar a l'entorn de la meitat del mercat del crèdit barceloní, ja que, segons dades de Bensch, entre 1251 i 1300 els jueus actuaren com a prestadors en un 48% dels crèdits i aportaren un 57% del

2. BENSCH, *Barcelona...*, pàg. 178-185.
3. Vegeu l'excel·lent estudi de Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval. De los orígenes del sistema censal al endudamiento del municipio*, València, Universitat de València, 2002, especialment la primera part, «El contexto económico. Los tipos de préstamo anteriores al censal», pàg. 35-131.
4. Sobre les tècniques creditícies a la Barcelona baixmedieval, cal consultar les obres ja clàssiques d'Arcadi GARCÍA SANZ i Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1973, 2 vol.; José María MADURELL i Arcadio GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*, Barcelona, Colegio Notarial de Barcelona i CSIC, 1973; i André E. SAYOUS, *Els mètodes comercials a la Barcelona medieval*, Barcelona, Base, 1975, traducció de tres articles de 1931-1936, acompanyada d'un important estudi introductori d'Arcadi GARCÍA SANZ i Gaspar FELIU, «Els mètodes comercials a la Catalunya medieval», pàg. 9-44. Quant a l'activitat bancària de la Barcelona del segle XIII, vegeu Stephen Paul BENSCH, «La primera crisis bancaria de Barcelona», *Anuario de Estudios Medievales*, 19 (1989), pàg. 311-328; Jordi FERNÁNDEZ-CUADRENCH, «Guillem d'Abella: un canviador i els seus afers a finals del segle XIII», *Barcelona Quaderns d'Història*, 2/3 (1996), pàg. 143-160; Manuel RIU, «La banca i la societat a la Corona d'Aragó, a finals de l'Edat Mitjana i començament de la Moderna», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 11-12 (1990-1991), pàg. 187-224; i Abbott Payson USHER, «La Banca de Depósito en Barcelona (1300-1700)», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, 2 (1969-1970), pàg. 157-181.
5. Entre els anys 1100 i 1180, d'un total de 83 contractes de préstec, tan sols el 2% dels crèdits foren concedits per jueus (BENSCH, *Barcelona...*, pàg. 177, nota 45).

capitat prestat.[6] En bona mesura, aquestes xifres s'expliquen pel control gairebé absolut que els jueus exercien sobre el préstec amb interès. De fet, la prohibició de la usura per l'Església, amb la pressió moral i social que comportava,[7] obligà els prestadors cristians a amagar la percepció d'interessos sota l'aparença contractual de *mutua* amicals i, per tant, gratuïts, o a decantar-se per l'exercici d'operacions de crèdit tolerades o, si més no, menys suspectes, com ara les comandes-dipòsit i les vendes a crèdit, relacionades amb els afers comercials, i les vendes *ad tempus* o amb carta de gràcia, vinculades amb el tràfic de rendes senyorials i el mercat immobiliari.[8] D'aquesta manera, la manca de competència per part dels cristians i un atractiu interès legal del 20% anual orientaren els jueus barcelonins cap a la pràctica del préstec amb interès, activitat exercida amb regularitat per alguns i de forma ocasional per d'altres.[9]

Mercès a una molt extensa i força notable producció històriogràfica, coneixem àmpliament la mecànica del crèdit jueu en diferents viles i ciutats dels Països Catalans.[10] D'acord amb una línia de recerca iniciada fa uns anys,[11] el present article té com a objectiu mostrar les principals característiques del préstec amb interès practicat pels membres de l'aljama de Barcelona al llarg del

6. Bensch, «La primera crisis bancaria...», pàg. 318. En aquest sentit, cal recordar que García Marsilla, *Vivir a crédito...*, pàg. 89, estima en més del 40% el percentatge dels préstecs jueus en el mercat del crèdit a la València de la dècada de 1340; i Christian Guilleré, «Le crédit à Gérone au début du XIVe siècle (1321-1330)», dins *Actas del II Coloquio de Metodología Histórica Aplicada. La documentación notarial y la Historia*, Santiago de Compostela, Universidad de Santiago, 1984, vol. II, pàg. 371) calcula que els creditors jueus atorgaven dos terços del capital prestat a Girona durant la dècada de 1320.
7. Sobre la condemna de les pràctiques usuràries per part de l'Església, vegeu Margaret Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España (1177-1740)*, Barcelona, Crítica, 1982, especialment el capítol primer, «El encubrimiento de la usura», pàg. 13-80; i Diana Wood, *El pensamiento económico medieval*, Barcelona, Crítica, 2003, especialment els capítols 7, «La naturaleza de la usura: el usurero como ganador», i 8, «La teoría del interés: el usurero como perdedor», pàg. 223-252 i 253-285, respectivament.
8. No obstant, aquests dos darrers contractes, la venda *ad tempus* i la venda amb carta de gràcia, mai no deixaren d'aixecar sospites entre canonistes i tractadistes, com ara Francesc Eiximenis, el qual no dubtà a incloure'ls entre els contractes "en frau d'usura" (Josep Hernando, «El problema del crèdit i la moral a Catalunya (segle XIV)», dins *La societat barcelonina a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1983, pàg. 113-136.
9. Com és lògic, els jueus no renunciaren a utilitzar d'altres formes de crèdit; així ho demostren els dipòsits acceptats pel canviador David (Bensch, «La primera crisis bancaria...», pàg. 316-317). No obstant això, a jutjar per l'escassíssima documentació conservada, aquests emprèstits no deixaren de ser marginals en el conjunt de les operacions de crèdit realitzades pels jueus.
10. Per citar-ne només alguns dels estudis més representatius i sense la pretensió de ser exhaustiu: Yom Tov Assis, «La participación de los judíos en la vida económica de Barcelona. Siglos XIII-XIV», dins *Jornades d'Història dels Jueus a Catalunya. Actes (Girona, abril 1987)*, Girona, Ajuntament, 1990, pàg. 77-92; Montserrat Casas, «El "Liber Iudeorum" de Cardona (1330-1334). Edició i estudi», *Miscel.lània de Textos Medievals*, 3 (1985), pàg. 119-350; Mathias Delcor, «Les juifs de Puigcerdà au XIIIe siècle», *Sefarad*, XXVI (1966), pàg. 17-46; Claude Denjean, *Juifs et chrétiens. De Perpignan à Puigcerdà (XIIIe-XIVe siècles)*, Canet, Trabucaire, 2004; Richard W. Emery, *The Jews of Perpignan in the thirteenth century, an economic study based on notarial records*, New York, Columbia University Press, 1959; Richard W. Emery, «Le prêt d'argent juif en Languedoc et Roussillon», *Cahiers de Fanjeaux*, 12 (1977), pàg. 85-96; Antoni Furió, «Diners i crèdit. Els jueus d'Alzira en la segona meitat del segle XIV», *Revista d'Història Medieval*, 4 (1993), pàg. 127-160; Arcadio García Sanz, «Los intereses en los préstamos de los judíos de Vich durante la primera mitad del siglo XIV», *Ausa*, 41 (1962), pàg. 247-255; Christian Guilleré, «Juifs et Chrétiens à Gérone au XIVe siècle», dins *Jornades d'Història dels Jueus...*, pàg. 45-65; José Hinojosa, «El préstamo judío en la ciudad de Valencia en la segunda mitad del siglo XIV», *Sefarad*, XLV (1985), pàg. 315-339; Anna Rich, *La comunitat jueva de Barcelona entre 1348 i 1391, a través de la documentació notarial*, Barcelona, Fundació Noguera, 1999; Imma Ollich, «Aspectes econòmics de l'activitat dels jueus de Vic segons els "Libri Iudeorum" (1266-1278)», *Miscel.lània de Textos Medievals*, 3 (1985), pàg. 1-118; i Xavier Soldevila, *La comunitat jueva de Torroella de Montgrí (1270-1348)*, Torroella de Montgrí, Museu del Montgrí i del Baix Ter, 2000.
11. Jordi Fernández-Cuadrench, «Crèdit jueu i solidaritat vilatana en el Vallès del segle XIII», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XV (1997), pàg. 43-58.

segle XIII, tot aprofundint en les relacions entre creditors jueus i deutors cristians, i en les d'aquests darrers amb els seus garants. Es tracta, doncs, d'endinsar-se en el complicat teixit de lligams comercials, familiars i de solidaritat que vinculava entre si bona part dels principals actors del mercat del crèdit barceloní, i que permet conèixer les estratègies per a l'obtenció de capital.[12]

La documentació

Els protocols notarials que s'han conservat de la Barcelona del Dos-cents són pocs i molt tardans,[13] fet que ens impedeix disposar d'un ampli volum de documentació seriada, susceptible de ser analitzada de manera rigorosa a partir de mètodes quantitatius. No obstant això, la documentació contractual del segle XIII que fa referència a la pràctica del crèdit per part dels jueus és abundant. Es tracta de documents en pergamí que es troben dispersos per diferents fons dels nombrosos i rics arxius barcelonins, uns fons que sovint romanen sense catalogar i que, per tant, són de difícil consulta.

El nostre corpus documental es compon de 417 contractes que ens permeten reconstituir, totalment o parcialment, 371 préstecs, compresos entre els anys 1196 i 1300, els quals ens aporten dades tant de Barcelona i el seu territori, com d'alguns indrets de la seva àrea d'influència, especialment de les actuals comarques del Barcelonès, Baix Llobregat, Vallès Occidental i Vallès Oriental. Aquests pergamins procedeixen majoritàriament dels fons patrimonials de l'Arxiu Capitular de Barcelona (fons Caritat, Diversorum i Pia Almoina) i de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (fons Diversos Patrimonials: Can Falguera, Monistrol i Sentmenat), però també de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (fons Arxiu Municipal: Pergamins) i de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria del Pi (fons Pergamins Vells). En aquest sentit, cal assenyalar que l'origen patrimonial dels nostres contractes condiciona els resultats de l'estudi, ja que afavoreix la presència de les operacions creditícies realitzades per les famílies de la burgesia urbana, en detriment, essencialment, de les que portaren a terme els membres de la noblesa i de la pagesia, tant del territori com del conjunt de la regió de Barcelona.

La diversitat tipològica de la documentació analitzada es correspon perfectament amb la complexitat jurídica de la mecànica creditícia i amb la importància econòmica que el préstec tenia a la societat barcelonina del segle XIII. Els contractes més freqüents són, com no podia ser altrament, els debitoris o reconeixements de deute per part dels deutors, dels que n'hem

12. Atès que l'objecte d'aquest estudi són els emprèstits entre particulars, queden fora del seu abast els préstecs que els jueus de Barcelona concediren tant a la monarquia com a l'incipient govern municipal de la ciutat.
13. El protocol barceloní més antic que ens ha pervingut és un capbreu del notari Bernat de Vilarrúbia, datat entre 1292 i 1295, que es troba a l'Arxiu Capitular de Barcelona (*ACB*). Existeixen també quatre fragments de capbreus del dit Bernat de Vilarrúbia, corresponents als anys 1295, 1297 i 1300, un capbreu anònim del període 1296-1301, i un fragment d'un capbreu del notari Pere Portals, de 1299, protocols que conserven l'*ACB* i l' *AHPB* (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona). Vegeu: Lluís CASES, *Catàleg de Protocols Notarials de Barcelona. 2. Altres Arxius*, Barcelona, Fundació Noguera, 1990, pàg. 11 i 67; i Lluís CASES, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. I. Segles XIII-XV*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, pàg. 27.

estudiat 234. També són nombrosos els documents relacionats amb el cobrament dels deutes, com ara els dos nomenaments de procurador per a recuperar deutes i lucres fets per prestadors i les 105 àpoques o reconeixements de cobrament per part dels creditors, de les quals n'hem documentat de quatre tipus: 26 àpoques de la totalitat del deute, 39 d'una part del deute, 26 del lucre generat pel deute i 14 liquidacions generals de deutes, lucres i fermances, endemés d'un reconeixement mutu de liquidació de deutes i comandes dut a terme entre un creditor jueu i un deutor cristià. Un grup documental particular el constitueixen les 22 actes relatives a fermances: tres constitucions de fiador, 17 promeses d'indemnitat fetes pels deutors a favor dels seus fiadors, una absolució de fermança i una compensació per fermança. No menys interessants són els 23 contractes que vinculen el mercat del diner amb el mercat immobiliari: vendes d'immobles, de censos emfitèutics o de rendes senyorials relacionades amb operacions creditícies (18), obligacions especials d'immobles fetes pels deutors per tal de garantir el retorn d'un préstec (4) i absolucions de drets sobre immobles donats en garantia d'un crèdit realitzades pels prestadors (1). D'altres tipologies documentals són les cessions (11) i les vendes (3) de deutes per part dels prestadors, les composicions o renegociacions dels emprèstits (5), els acords per raó de crèdits entre deutors i creditors (1) i les promeses de pagament de deutes (5); així com diversos tipus de reconeixements: d'obtenció d'emprèstis en benefici d'algú altre que no era el deutor (3), de pagaments fets pels creditors en nom dels deutors amb el capital dels préstecs (1), i d'utilització d'un crèdit col·lectiu en l'operació acordada pels diferents deutors (1).

Una massa documental de 371 emprèstits és una mostra prou significativa per a permetre'ns aprofundir en l'anàlisi del mercat de crèdit jueu, encara que només representi una petita part dels contractes de préstec conservats i una ínfima part de les escriptures redactades pels notaris barcelonins, els quals, per altra banda, no consignaven la totalitat de les operacions creditícies, com posa de manifest el fet que la documentació faci sovint referència a préstecs realitzats *cum cartis et sine cartis*.[14] A més, segons hem explicat més amunt, s'ha de tenir molt present que en els nostres contractes es troben sobrerepresentants tant els deutors procedents de la burgesia comercial, respecte als de la resta de categories socioprofessionals, com els préstecs provinents de la ciutat de Barcelona, enfront dels de la seva àrea d'influència, a causa de l'origen patrimonial dels fons arxivístics estudiats. Per tot això, cal ser prudent a l'hora de donar a les dades obtingudes un tractament estadístic, els resultats del qual presenten sempre un caràcter tendencial i mai s'han d'interpretar de manera absoluta.

14. Encara que l'acta notarial oferia al prestador jueu una seguretat complementària en les seves operacions de crèdit, especialment a l'hora de reclamar el remborsament dels emprèstits a cristians insolvents o recalcitrants (Bensch, *Barcelona*..., pàg. 261), aquells contractes en què la poca importància del capital prestat no justificava les despeses d'escripturació eren expressats només oralment (García Marsilla, *Vivir a crèdito*..., pàg. 71). Així, el 5-VI-1282, Llobell Provençal reconeixia a Bernat de Pradell, de la parròquia de Lliçà d'Avall, haver rebut la totalitat del capital i del lucre corresponent als préstecs que li havia concedit fins aquell dia «cum cartis et sine cartis» (*ACB*, 1-6-2969).

Les característiques dels préstecs

La constitució dels préstecs acostumava a prendre la forma contractual d'un debitori o reconeixement de deute, en què el deutor, actor principal del document, reconeixia deure al creditor el capital prestat, rebut generalment en metàl·lic en presència del notari i de dos o tres testimonis, i prometia restituir-lo dins el termini estipulat, junt amb el lucre o interès, que estava sempre determinat per la durada del préstec.[15] Encara que el creditor garantia el retorn del capital mitjançant l'obligació general de tots els seus béns, mobles i immobles, també podia oferir al creditor garanties suplementàries, reals o personals, com, per exemple, l'assignació específica d'un bé o la presentació d'un fiador.

EL CAPITAL PRESTAT

En la gran majoria dels emprèstits estudiats, el capital prestat és una suma de diners. De préstecs en espècie, només en coneixem quatre: tres de cereals (blat o civada) i un de verema; mentre que hi ha tres exemples de capital mixt: cereals (blat o civada), oli o verema i una quantitat de diners (d'entre 20 i 77 sous). Es tracta, en alguns casos, de crèdits modestos atorgats a pagesos durant l'hivern i destinats a superar un moment crític.[16] La documentació ens mostra, però, que membres de la petita noblesa i mercaders barcelonins també recorrien a aquest tipus d'emprèstits per cobrir necessitats puntuals.[17]

Quant als préstecs en diners, acostumen a fixar el capital en moneda de billó de Barcelona.[18] No obstant això, una dotzena de contractes utilitzen com a referència el morabatí alfonsí d'or, moneda encunyada per Alfons VIII de Castella (1158-1214) amb la intenció d'imitar el dinar almoràvit i que circulà àmpliament pel territori català durant el segle XIII.[19] En conjunt, els 315 crèdits dels que coneixem l'import impliquen la transferència de 125.926 sous i 2 diners, la qual cosa suposa una mitjana de gairebé 400 sous per préstec. Com és lògic, però, el capital

15. Furió, «Diners i crèdit...», pàg. 143.
16. Així, el 16-I-1258, Bernat de Riera i la seva muller Bonanata, de Sant Andreu de Palomar, reberen d'Astruc Gracià 6 somades de verema, 4 quarteres de civada i 20 sous de doblenc (*ACB*, 1-6-1752).
17. És el cas del cavaller Bernat de Torrella, de Sant Joan Despí, que el 4-V-1238 obtingué d'Abraham Adret 35 quarteres de blat purgat i pulcre (*ACB*, 1-6-3215); o el del barceloní Guillem Eimeric, que el 12-VI-1235 aconseguí, amb la seva mare Estàcia, un crèdit de 7 somades de verema de Bonissac Bonany (*ACB*, 1-6-587).
18. La moneda de billó de Barcelona apareix esmentada successivament en la documentació com "moneda de quatern", "de doblenc" o "doblenca" i "de tern", en funció de la seva llei. La moneda barcelonina de quatern, de 4 diners sobre 12 de llei (33% d'argent), fou devaluada l'any 1222 pel rei Jaume I en crear la de doblenc, amb una llei de 2 diners (16,66% d'argent). Davant les contínues queixes per la mala qualitat de la moneda doblenca, el monarca es veié obligat, el 1258, a substituir-la per la de tern, de 3 diners de llei (25% d'argent), que seria la definitiva. És aquesta la moneda que hem utilitzat com a referència en el notre estudi, per exemple a l'hora de calcular percentatges, i cal suposar que ens referim a ella en el text quan no indiquem el contrari.
19. Felipe Mateu y Llopis, *Glosario Hispánico de Numismática*, Barcelona, CSIC, 1946, pàg. 143-144. Pel que fa els documents estudiats, es tracta de dotze préstecs d'entre 5 i 360 morabatins de capital, contrets per mercaders o nobles entre 1240 i 1258. Tots ells corresponen, doncs, al període de vigència de la moneda doblenca (1222-1258), una etapa que es caracteritzà per les fluctuacions de l'equivalència entre la moneda de billó barcelonina i el morabatí. Sabem que el 1233 el morabatí valia 11 sous i mig (*ACB*, 1-6-1672, 16-III-1233), un canvi que havia caigut fins als 8 sous i 8 diners sis anys més tard, el 1239 (*ACA* (Arxiu de la Corona d'Aragó), Diversos Patrimonials, *Sentmenat*, Inventari nº 8, II, BR (61)). Entre 1244 i 1248, el valor del morabatí s'estabilitzà en 14 sous (*ACB*, 1-6-4248, 26-IV-1244; i *ACA*, Diversos Patrimonials, *Sentmenat*, Inventari nº 8, II, CF (73), 6-IV-1248), baixant novament el 1251, quan es canviava a tan sols 10 sous (*ACB*, 4-43-560, 10-V-1251). Tot i. això, el seu valor tornà a situar-se en els 14 sous des de 1252 fins a 1258 (*ACB*, 1-2-1488, setembre de 1252 i *AHCB* (Arxiu Històric

Taula 1. Capital prestat

Sous	Préstecs	%	Capital	%
1 – 50	41	13,02	1.492 s. 3 d.	1,18
51 – 100	60	19,05	5.002 s.	3,97
101 – 200	66	20,95	10.520 s. 5 d.	8,35
201 – 500	77	24,44	26.048 s. 6 d.	20,69
501 – 1.000	47	14,92	34.412 s. 6 d.	27,33
> 1.000	24	7,62	48.450 s. 6 d.	38,48
Total	315	100,00	125.926 s. 2 d.	100,00

prestat varia molt d'un emprèstit a un altre, en funció de la condició social, la situació econòmica i la necessitat de numerari de cada prestatari.[20]

La *taula 1* ens permet constatar l'equilibri existent entre els préstecs modestos, de fins a 200 sous, que representen el 53,02% de les operacions creditícies dels jueus barcelonins, i els crèdits de sumes importants, de més de 200 sous, que en totalitzen el 46,98%, amb una clara preponderància dels crèdits d'entre 201 i 500 sous, gairebé una quarta part del global. Les xifres són ben diferents quan analitzem l'import dels emprèstits, ja que els préstecs modestos suposen tan sols el 13,5% del capital prestat, mentre que els crèdits elevats representen el 86,5% restant, car només els emprèstits de més de 1.000 sous aporten el 38,48% dels diners, encara que només signifiquin el 7,62% de les operacions.

A grans trets, podem concloure que més de dos terços dels préstecs estudiats (67,93%) eren susceptibles de ser invertits de manera productiva: els crèdits de quantitats importants, superiors a 200 sous (46,98%), i, entre els emprèstits modestos, els de més de 100 sous (20,95%), atès que aquest capital permetia realitzar petites inversions, com ara l'adquisició d'animals, la renovació de l'utillatge professional o la participació en comandes comercials. En conseqüència, poc menys d'un terç dels préstecs concedits pels jueus barcelonins (32,07%), els d'entre 51 i 100 sous (19,05%) i, molt especialment, els inferiors a 50 sous (13,02%), podrien estar destinats a cobrir les necessitats bàsiques dels deutors.

LA TAXA D'INTERÈS

El 1215, el IV Concili del Laterà denuncià els elevats interessos que els jueus obtenien dels cristians pels seus préstecs i instà els monarques a regular les operacions creditícies dels hebreus.[21] Aquesta demanda no sembla exagerada, si

de la Ciutat de Barcelona), Arxiu Municipal, Pergamins, carpeta 1, A-26, 23-I-1258). Malgrat aquests anys de relativa estabilitat, el canvi del morabatí no quedà fixat, com ho demostra el fet que el 1254 tingués un preu de 14 sous menys 2 diners a les taules dels canviadors de Barcelona, o que el seu valor pogués ser l'objecte d'un acord específic entre les parts contractants, cas d'Abraham Adret i Berenguer Adarró, els quals pactaren el canvi del morabatí en 13 sous i 2 diners (*ACB*, 1-6-755, 16-X-1254). Finalment, és probable que Jaume I decidís fixar de forma definitiva el valor del morabatí en 9 sous de tern l'any 1258, en substituir la moneda doblenca per la de tern, un canvi que amb tota certesa ja s'havia establert el 1261 (*ACB*, 1-2-155, 8-VI-1261).

20. Així, per exemple, el préstec més modest és de 8 sous i l'atorgà, el 8-I-1274, Cresques Astruc a Guillem de Sala, que vivia a Barcelona, molt a prop del pont del convent de Sant Damià (*ACA*, Diversos Patrimonials, Sentmenat, Inventari nº 8, III, BT (65)), mentre que el de major quantia, 360 morabatins, l'aconseguiren Guillem de Fonollar, cavaller de Sant Joan Despí, i la seva muller Elisenda, d'Abraham Adret, Astruc de Bellcaire i Astruc de Tolosa, l'11-X-1248 (*ACB*, 1-6-657).
21. Sobre aquesta qüestió, vegeu *supra*, nota 7.

Taula 2. Taxa d'interès (1196-1221)

Document	Data	Capital (en sous de quatern)	Durada	Interès mensual	Taxa d'interès anual
ACB, 1-5-371	11-IX-1196	167	1 mes (aprox.)	7 s.	50,29
ACB, 1-6-501	15-VII-1205	100	1 mes	7 s.	36,00
ACB, 1-6-893	23-IX-1205	107	1 mes i mig	3 s. i mig	39,25
ACB, 1-6-3076	4-X-1207	54	2 mesos	10 d. per lliura	50,00
ACB, 1-6-2346	2-VIII-1208	103	1 mes	3 s.	34,95
ACB, 1-6-3148	15-X-1209	30	indefinida	15 d.	50,00
ACB, 1-6-788	9-XII-1209	40	23 dies	10 d. per lliura	50,00
ACB, 1-6-3263	13-IV-1211	206	1 mes	5 s.	29,12
ACB, 1-6-1792	11-V-1221	77	9 mesos (aprox.)	10 d. per lliura	50,00

tenim present que la taxa d'interès dels emprèstits jueus a la Barcelona de finals del segle XII i començaments del XIII podia arribar fàcilment al 50% anual. En efecte, tot i que el *Liber Iudiciorum* fixava en un màxim del 12,5% anual l'interès dels préstecs, la legislació visigòtica, que continuava regulant en aquella època la pràctica del crèdit, havia quedat obsoleta i era habitualment transgredida des del segle XI.[22] Això explica el fet que, com es pot veure a la *taula 2*, el preu del lloguer del diner durant el primer quart del segle XIII es situés a Barcelona entre el 29% i el 50% anual,[23] percentatge aquest darrer que sovint apareix esmentat a la documentació mitjançant la fórmula "10 diners per lliura mensuals" i que representa un interès mensual del 4,16%.

Malgrat les pressions eclesiàstiques, no fou fins a les Corts de Barcelona de 1228 que Jaume I decidí limitar l'interès dels préstecs acordats pels jueus de la Corona d'Aragó al 20% anual,[24] una mesura clarament orientada a afavorir la circulació del diner i, en conseqüència, a estimular el desenvolupament econòmic. No sembla, tanmateix, que el monarca posés un zel excessiu a fer respectar aquest estatut, ja que fou habitualment incomplert durant els anys posteriors. El cas és que Jaume I es veié obligat a reiterar-lo durant les Corts de Tarragona de 1235, alhora que establia en un 12% anual l'interès màxim dels préstecs atorgats per cristians.[25] De fet, els vint-i-set emprèstits analitzats del període 1227-1233 situen de manera quasi sistemàtica la taxa d'interès anual dels crèdits jueus en el 50%; en vint-i-quatre d'ells s'utilitza la poc explícita expressió "mallals mensuals", que determinava el guany del prestador en una malla per sou al mes,[26] i en dos més s'empra la ja citada i més transparent fór-

22. Bonnassie, *Catalunya mil anys enrera...*, vol. I, pàg. 355-356.
23. Aquesta elevada taxa d'interès anual, per altra part, està en consonància amb la del 43% que fixà el rei Felip August de França el febrer de 1217 (Gérard Nahon, «Condition fiscale et économique des Juifs», *Cahiers de Fanjeaux*, 12 (1977), pàg. 69), i amb la del 33,33% que s'acostumava a aplicar a Castella i que fou regulada per Alfons X, el 1258 (Miguel Ángel Ladero Quesada, «Crédito y comercio de dinero en la Castilla medieval», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 11-12 (1990-1991), pàg. 148).
24. *Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, vol. I, *Cortes de Cataluña. I*, Madrid, Real Academia de la Historia, 1896, pàg. 120.
25. *Cortes de los Antiguos Reinos...*, vol. I, pàg. 131.
26. La malla, també coneguda amb el nom d'òbol, era una moneda de billó que equivalia a mig diner (Anna Maria Balaguer Prunés, «malla», dins Jesús Mestre (dir.), *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, pàg. 638).

mula de "10 diners per lliura mensuals"; tan sols un document estableix una taxa del 40% anual ("8 diners per lliura mensuals"),[27] un interès certament inferior al 50% habitual però molt per sobre encara del 20% estipulat pel rei.

Paradoxalment, els crèdits jueus prenen, fins al 1240, l'aparença de préstecs gratuïts. En efecte, segons estipula la nostra documentació de manera invariable, el deutor únicament havia de pagar interessos a partir de la data de venciment del préstec i mai abans. Els elevats guanys del prestador eren, en certa manera, justificats com una compensació pels perjudicis ocasionats per la demora en la liquidació del deute. Només coneixem un cas en què el pagament d'interessos fou estipulat mensualment a partir del moment de la constitució del crèdit i fins al seu reembossament, atès que el document no fixava cap termini per al retorn del capital.[28] En qualsevol cas, no és difícil desconfiar de la benevolença dels prestadors.

En primer lloc, el creditor podia assegurar-se l'obtenció d'interessos establint una data de venciment impossible de respectar pel deutor, el qual, necessitat de numerari, es veia obligat a acceptar-la. De fet, dels 60 debitoris estudiats anteriors a 1240, 20 tenen una durada molt curta (d'entre tres setmanes i quatre mesos) i 36 no superen l'any.[29] Conscient d'aquest tipus de fraus i determinat a limitar l'acumulació dels interessos generats pels préstecs jueus, Jaume I, durant les Corts de Barcelona de 1228, ordenà que l'interès no pogués excedir el doble del capital prestat, per molt que es perllongués la morositat, en aquells casos en què el creditor jueu no hagués exigit al deutor la liquidació de l'emprèstit o no hagués reclamat judicialment la devolució del capital.[30]

Per altra part, existia la sospita, sovint fundada, que hi havia prestadors que amagaven l'interès entre el capital. Barrejar capital i interès era senzill, només calia consignar en el contracte de préstec una quantitat superior a la realment lliurada al deutor, el qual, empès per la fretura de líquid, acceptava el frau renunciant en l'acta notarial a l'*exceptione pecunie non numerate*. La natura contractual de la nostra documentació fa difícil detectar aquest tipus de pràctiques, però no deixa d'haver alguns casos, sobretot entre els préstecs més antics, realment suspectes. Així, l'11 de setembre de 1196, Bernat Eimeric rebé de Bonisac un crèdit de 8 lliures i 7 sous de quatern que havia de retornar el mes següent, a mitjans d'octubre, data a partir de la qual el deutor pagaria com a interès per la demora a raó de 7 sous mensuals.[31] No costa creure que els 7 sous que aparentment formaven part del capital no eren una altra cosa que l'interès que el prestador es reservava pel mes que havia de transcórrer entre

27. El 7-VII-1229, Bonsenyor concedí a Maimó Gombau un préstec de 13 lliures i mitja de doblenc que expirava als 3 mesos, moment a partir del qual el deutor es comprometia a pagar un interès de 8 diners per lliura mensuals (*ACB*, 1-6-2432).
28. Es tracta del crèdit de 30 sous de quatern que Bernat Ferrer obtingué, el 15-X-1209, de Benvenist Espinar, sense estipular cap data de retorn però a canvi d'un interès mensual de 15 diners a partir de la data de constitució del préstec, la qual cosa suposa un interès anual del 50% (*ACB*, 1-6-3148).
29. Així, per exemple, l'agost de 1227, Jaco Raditor deixà al cavaller Guillem de Fonollar 160 sous de doblenc fins a la propera festa de Tots Sants, deute que, tanmateix, fou l'objecte d'un conveni entre ambdues parts el 6 de juny de 1229 i que no seria reemborsat fins el 8 de novembre de 1230, tres anys més tard de la data teòrica de venciment (*ACB*, 1-6-710, 1-6-3197 i 1-6-980, respectivament).
30. *Cortes de los Antiguos Reinos...*, vol. I, pàg. 121.
31. *ACB*, 1-5-371.

la constitució del deute i el seu venciment. Moralment i econòmicament reprovable, la mescla de capital i interès fou prohibida per Jaume I a Tarragona el 1235.[32]

Encara que, a partir de 1234 i de manera habitual, la documentació situa la taxa d'interès anual dels préstecs jueus en el 20%, utilitzant la fórmula "4 diners per lliura mensuals" (1,66% d'interès per mes), els emprèstits continuaven presentant-se sota l'aparença de préstecs gratuïts i els abusos dels hebreus eren freqüents, com ho demostra la legislació reial de 1235. Per tal de posar fi a aquesta situació, Jaume I regulà el crèdit jueu a través de l'anomenat *Statutus usurarum*, promulgat el 26 de febrer de 1241, durant les Corts de Girona. Entre d'altres mesures, com ara la ratificació de la taxa d'interès en el 20% anual i la prohibició de camuflar l'interès dins del capital, aquesta ordinació involucrava els notaris en la lluita contra el frau en els emprèstits jueus, obligant-los a precisar amb claredat en els contractes la suma del capital prestat i l'interès que havia d'obtenir el creditor, sota pena d'inhabilitació professional per aquell notari que incomplís la normativa.[33]

Si bé és cert que aquest estatut, confirmat per Pere el Gran el 1283 i per Jaume II el 1300,[34] no aconseguí eradicar les pràctiques fraudulentes, els seus efectes són ben evidents en la documentació. A partir de 1241, tots els contractes de préstec jueus especifiquen, per una part, l'interès que havia d'obtenir el creditor com a guany el dia del venciment de l'emprèstit o, en cas de tractar-se d'un préstec gratuït, que aquest fou atorgat *sine usura ficta vel manifesta*; i, per una altra part, l'interès que havia de pagar el deutor des de la data de venciment per una possible demora, present fins i tot en els crèdits gratuïts. En el primer cas, l'interès, esmentat bé mitjançant una suma de diners, bé a través de l'expressió "4 diners per lliura mensuals", es situa majoritàriament a l'entorn del 20% anual; en el segon, en canvi, l'interès és invariablement del 20%, ja que apareix designat sistemàticament amb la fórmula "4 diners per lliura mensuals".

Des de 1241, doncs, Jaume I aconseguí que els contractes de préstec estipulessin de forma clara i diferenciada el capital i l'interès, i assolí de manera definitiva l'objectiu de rebaixar la taxa d'interès anual dels emprèstits jueus fins al 20% (*taula 3*). Encara que la intervenció reial afavorí un notable descens de l'interès, el 20% continuava sent una taxa anual molt elevada. De fet, aquesta taxa obeïa tant al monopoli que els jueus exercien sobre el préstec amb interès com als nombrosos riscos que havien d'afrontar a l'hora de deixar diners, com ara els perjudicis ocasionats per la demora en la liquidació dels deutes, una hipotètica insolvència dels deutors o l'amenaça constant que representava per a l'activitat dels hebreus la condemna de la usura per part de l'Església, una amenaça que, per exemple, es concretà a França, el 1254, amb la prohibició del crèdit jueu pel rei Lluís IX.[35] En qualsevol cas, cal tenir present que el pagament d'una taxa

32. *Cortes de los Antiguos Reinos...*, vol. I, pàg. 126.
33. *Cortes de los Antiguos Reinos...*, vol. I, pàg. 133-137.
34. *Cortes de los Antiguos Reinos...*, vol. I, pàg. 146-147 i 170-171, respectivament.
35. Vegeu Maurice Kriegel, *Les Juifs à la fin du Moyen Âge dans l'Europe méditerranéenne*. París, Hachette, 1979, pàg. 90-91; i Gérard Nahon, «Le crédit et les Juifs dans la France du XIIIe siècle», *Annales ESC*, XXIV (1969), pàg. 1.141.

Taula 3. Evolució de la taxa d'interès anual a la Barcelona del segle XIII

Anys	Interès usual fins a la data de venciment del préstec	Interès usual des de la data de venciment del préstec
1196 – 1221	–	del 29% al 50%
1227 – 1233	–	50%
1234 – 1240	–	20%
A partir de 1241	20%	20%

d'interès del 20% anual era perfectament a l'abast de les classes altes i mitjanes de la societat medieval catalana, i, amb un esforç més important, fins i tot de les classes populars.

A partir de la dècada dels quaranta i durant la resta del segle XIII, queden ben definides les dues formes de crèdit jueu: els préstecs amb interès –els més nombrosos, car representen el 81,18% dels contractes estudiats– i els préstecs gratuïts, que suposen el 18,82% restant.

Com hem dit, en els préstecs amb interès, el guany del creditor el dia del venciment de l'emprèstit es situa, en la immensa majoria dels contractes, en el 20% anual, ja sigui estipulant en el contracte la quantitat exacta de diners a pagar en concepte d'interès (69,01%), ja sigui utilitzant la coneguda fórmula "4 diners per lliura mensuals" referida al capital prestat (30,99%). Uns pocs documents, però, no respecten aquesta taxa d'interès. En sis casos, l'interès es troba per sota de la normativa reial, oscil·lant entre un 16,12% i un 19,78% anual,[36] i, per tant, no l'incompleix en cap manera. En canvi, coneixem tres préstecs on l'interès anual infringeix clarament la legalitat en situar-se entre un 21,87% i un 36,66%,[37] una taxa que no deixa de sorprendre pel fet d'haver estat consignada explícitament en una acta notarial. Atès que aquestes no eren pràctiques generalitzades, no sembla versemblant que els prestadors jueus rebaixessin l'interès per tal de captar nous clients, ni que l'apugessin a fi de penalitzar els deutors més recalcitrants. Es tracta, doncs, de casos puntuals que obeeixen a les particulars relacions creades entre cada creditor i cadascun dels seus deutors, vincles que també expliquen altres pràctiques, com ara els préstecs gratuïts. Cal assenyalar, finalment, que en tots aquests tipus d'emprèstits l'interès per demora en la liquidació del deute és, de forma invariable, del 20% anual.

Per altra part, a diferència dels crèdits aparentment sense interès anteriors a 1240, els emprèstits gratuïts posteriors a 1241 indiquen de manera clara que són fets *pro bono amore*, *sine omni lucro*, *sine aliqua usura* o *sine omni lucro et usura ficta vel manifesta*. El creditor, per tant, no podia esperar cap guany el dia del venciment del deute. A partir d'aquesta data, però, tots els contractes estableixen l'interès anual per demora en un 20%. Encara que la gratuïtat d'aquests préstecs és expressada sense cap tipus d'ambigüitat, dubtem de la benevolença dels creditors que els varen atorgar –com ho fèiem de la dels que havien

36. 16,12% (*ACB*, 1-6-188, 15-X-1280); 17,63% (*ACB*, 1-6-1048, 4-XI-1250); 18,46% (*ACB*,1-6-960, 12-XII-1242); 18,75% (*ACB*, 1-6-1618, 12-IV-1280); 19,44% (*ACB*, 1-6-3030, 13-VII-1250); i 19,78% (*ACB*, 1-6-3106, 20-XI-1241).
37. 21,87% (*ACB*, 1-6-2218, 23-VII-1247); 22,85% (*ACB*, 1-6-419, 5-VI-1251); i 36,66% (*ACB*, 1-6-215, 11-X-1280).

Taula 4. Préstecs concedits per Asday Salomó a Joan de Banyeres

Document	Data	Capital	Interès	Devolució	Taxa anual	Retorn efectiu
ACB, 1-6-3394	6-XII-1277	1.320 s.	132 s.	6 mesos	20%	31-XII-1277 (ACB, 1-6-119)
ACB, 1-6-579	18-III-1278	600 s.	Gratuït	Setembre	—	?
ACB, 1-6-1548	7-II-1279	1.000 s.	100 s.	6 mesos	20%	10-IV-1279 (ACB, 1-6-866)
ACB, 1-6-387	11-I-1280	200 s.	20 s.	6 mesos	20%	?
ACB, 1-6-215	11-X-1280	480 s.	88 s.	6 mesos	36,66%	?
ACB, 1-6-2114	28-XI-1281	200 s.	20 s.	6 mesos	20%	?
ACB, 1-6-1990	4-XII-1281	700 s.	Gratuït	Pentecosta	—	?
ACB, 1-6-319	12-XI-1282	2.330 s.	Gratuït	Pasqua	—	?

concedit els emprèstits sense interès més antics–, especialment en comprovar que entre els deutors que se'n beneficiaven hi havia membres d'importants famílies de la burgesia de Barcelona (Banyeres, Eimeric, Fonts o Romeu), així com de la petita noblesa del territori de la ciutat (Fonollar o Vallromanes). És molt possible que alguns d'aquests préstecs gratuïts encobrissin la percepció d'interessos a través de pràctiques fraudulentes com la barreja de capital i guany o l'establiment d'una data de devolució fictícia.[38]

Creiem, tanmateix, que bona part dels emprèstits gratuïts s'expliquen, com hem de dit més amunt, pels estrets lligams financers que s'havien constituït al llarg del temps entre molts creditors i alguns dels seus deutors, unes relacions que sovint no es limitaven a operacions creditícies, sinó que s'estenien a d'altres negocis, especialment de tipus comercial. Així, Asday Salomó confià diners en comanda i en dipòsit a Joan de Banyeres, draper de Barcelona, a més de concedir-li, entre 1277 i 1282, els vuit emprèstits que apareixen detallats a la *taula 4*.[39] Per a un comerciant com Joan de Banyeres, les quantitats obtingudes en préstec, que oscil·len entre 200 i 2330 sous, no eren molt elevades,[40] motiu pel qual es comprometia normalment a retornar-les en només sis mesos. De fet, la naturalesa de les activitats professionals de Joan de Banyeres, com ara la compra-venda de draps, la constitució de societats mercantils, l'admissió de comandes comercials o l'acceptació de dipòsits, sense oblidar l'adquisició de béns immobles, mantenia en constant fluctuació la seva disponibilitat de líquid, fins al punt d'arribar a retornar un crèdit pocs dies després d'haver-lo obtingut.[41] És en aquest entramat mal conegut

38. García Sanz, «Los intereses en los préstamos de los judíos de Vich...», pàg. 251; i Ollich, «Aspectes econòmics de l'activitat dels jueus de Vic...», pàg. 14-15.
39. Sabem, per exemple, que, el 7-VIII-1280, el creditor lliurà en dipòsit al draper barceloní 32 lliures, 8 sous i 6 diners (*ACB*, 1-6-2972). Per altra part, alguns contractes mostren les relacions, ni que sigui indirectes, entre prestador i deutor en d'altres operacions: el 4-XII-1281, Joan de Banyeres obtingué un crèdit de 700 sous que li permeté comprar l'endemà una vinya que els jueus Cresques Alfaquim i la seva muller Sobredona tenien en alou a Monterols, en el territori de Barcelona (*ACB*, 1-2-1362), transacció en la que Asday Salomó intervingué com a procurador dels venedors (*ACB*, 1-6-2874).
40. Cal tenir present, a tall d'exemple, que el 10-V-1275 Joan de Banyeres lliurà a Guillem de Banyeres, canonge de Barcelona, 700 lliures de capital i 43 lliures i mitja en concepte de guanys, per tal de liquidar una societat que ambdós havien constituït el 13-XI-1271 (*ACB*, 1-6-2291).
41. Es tracta de l'emprèstit de 1.320 sous que li acordà Asday Salomó el 6-XII-1277, i que havia reemborsat abans la fi de mes, atès que el darrer dia de l'any el creditor reconeixia haver recuperat tots els diners que havia lliurat a Joan de Banyeres en préstec o en comanda fins aquell moment (*ACB*, 1-6-3394 i 1-6-119, respectivament). Sobre les activitats de Joan de Banyeres, vegeu Carme Batlle, «La mentalitat i les formes de vida dels mercaders catalans medievals», *Quaderns d'Història Econòmica de Catalunya*, XXI (1980), pàg. 81-94.

Taula 5. Durada formal dels préstecs

Durada	Préstecs	%
< 3 mesos	34	14,29
3 mesos	11	4,62
3 – 6 mesos	15	6,30
6 mesos	48	20,17
6 mesos – 1 any	15	6,30
1 any	97	40,76
> 1 any	13	5,46
Indeterminada	5	2,10
Total	238	100,00

de relacions econòmiques entre creditor i deutor on rau l'explicació del fet que tres dels emprèstits que Asday Salomó acordà a Joan de Banyeres fossin gratuïts, mentre que, pel contrari, en un altre la taxa d'interès anual s'enfilés fins al 36,66%, situant-se en els quatre préstecs restants en el 20% legal.

Entre els emprèstits gratuïts només en aparença, cal assenyalar aquells en què el creditor percebia els interessos del préstec mitjançant l'explotació del bé que el deutor li havia lliurat com a garantia del retorn del capital. Un exemple és l'emprèstit de 9 lliures i 2 sous de doblenc que Perfet Bonafós concedí, el 4 de setembre de 1252, a Estefania, vídua de Guillem Eimeric, crèdit que aquesta havia de retornar sense cap interès quan el prestador li ho demanés. En concepte de garantia, tanmateix, la deutora lliurà en penyora a Perfet Bonafós una sarraïna blanca, anomenada Maria, que la primera havia de vestir i el segon alimentar.[42]

Encara que és difícil creure en la benevolença dels prestadors, no pot descartar-se, per acabar, que algun crèdit obeís a motius altruistes i es fes de manera desinteressada. Això és més versemblant quan es tracta de préstecs entre jueus, atès que la Torà prohibia taxativament la percepció d'interessos en els emprèstits atorgats per un hebreu a un altre correligionari.[43]

LA DURADA FORMAL

La durada formal dels préstecs acordats pels jueus posa de manifest que es tractava, en la seva pràctica totalitat, de crèdit a molt curt termini, des d'alguns dies fins a un any. A tall d'anècdota, podem assenyalar que el préstec més breu té una duració de només tres setmanes.[44] Segons mostra la *taula 5*, la durada de la

42. El contracte també indica que aquest podia vendre o empenyorar l'esclava en cas que Estefania no pogués liquidar el deute, una devolució que el creditor exigiria si l'esclava moria (*ACB*, 1-6-3154). Els guanys obtinguts amb el treball de l'esclava hagueren de satisfer prou Perfet Bonafós, que gairebé un any i mig més tard, el 25-II-1254, tornà a repetir l'operació mantenint les mateixes condicions, però aquest cop augmentant el capital fins a 11 lliures i mitja de doblenc (*ACB*, 1-6-29).
43. Rich, *La comunitat jueva de Barcelona entre 1348 i 1391*..., pàg. 203. Així, per exemple, el 5-III-1241 Bondia Farnera acordà un crèdit de 88 sous de doblenc al canviador Maimó i a la seva muller Dolça, els quals l'havien de retornar tres setmanes després de Pasqua, sense que fos establert en el contracte cap interès ni abans ni després de la data de venciment del préstec (*ACB*, 1-6-3023).
44. Es tracta dels 95 sous de doblenc que el draper barceloní Arnau de Banyeres i Guillema, muller de Bertran Fransó, obtingueren de Mossé de Marrochs el 3-VI-1238 i que havien de retornar el dia 24 d'aquell mateix mes, festivitat de Sant Joan (*ACB*, 1-6-3289).

meitat dels emprèstits (51,68%) no arribava als dotze mesos, essent inferior als sis mesos en el 25,21% dels casos i d'exactament sis mesos en el 20,17%. No obstant això, la duració més habitual en aquest tipus de contractes era d'un any just, acordada en un 40,76% dels crèdits.

No era freqüent, en canvi, que els préstecs estipulessin un termini superior a l'any per al seu venciment. Només tretze contractes superen aquesta durada: en set casos la duració no arriba als tretze mesos i en altres cinc no va més enllà dels dos anys.[45] En qualsevol cas, la duració del crèdit no anava vinculada necessàriament a l'import del capital prestat, sinó que es fixava en funció de les perspectives del deutor d'aconseguir nous ingressos per a retornar-lo.[46]

De fet, els resultats de l'anàlisi de la durada en els préstecs més modestos (de fins a 100 sous) i en els emprèstits de sumes importants (superiors a 500 sous) no difereixen gaire, en línies generals, de la tendència que acabem de comentar. En ambdós casos, la duració més usual dels emprèstits és d'un any (el 46,32% dels petits préstecs i el 43,24% dels més importants), seguida de lluny pels contractes de sis mesos (el 15,79% i el 27,03%, respectivament). Amb tot, com era de preveure, la proporció d'emprèstits a curt termini, de menys de tres mesos, és notablement superior en els préstecs de fins a 100 sous (el 14,74% enfront el 8,11% dels de més de 500 sous), mentre que els crèdits a llarg termini, de més d'un any, són més nombrosos en els grans emprèstits (el 13,51% davant el 7,37% dels préstecs modestos).

Normalment, el retorn del capital acostumava a fer-se en un sol pagament, la data del qual es fixava per a un dia concret de l'any. En uns casos, el venciment es feia coincidir amb un dia del mes –les calendes de gener o l'eixida de febrer, per exemple–, amb una destacada celebració litúrgica –com Nadal, Pasqua, Pentecosta o Tots Sants–, o amb una festa principal del santoral –cas de Sant Joan al juny, Santa Maria i Sant Feliu a l'agost, Sant Miquel al setembre o Sant Andreu al novembre–. No obstant, la majoria de contractes estudiats determinen la data de liquidació del préstec a partir de la concessió del crèdit: un, dos, tres, cinc o sis mesos, o un o dos anys després de la redacció del document. En aquest sentit, cal destacar que els contractes que fixen el retorn a sis mesos i un any després de l'obtenció de l'emprèstit representen, respectivament, el 18,14% i el 39,66%.

Com hem vist, el reembossament del capital en diversos terminis era possible, però no gaire corrent, atès que tan sols cinc contractes estableixen la liquidació en dos pagaments i només un en tres. En tenim exemples de préstecs de quantitats importants,[47] però generalment es tracta de petits crèdits, que calia

45. Únicament l'emprèstit de 1.000 sous que Bonjuda Vidal concedí el 31-I-1292 al cavaller Berenguer de Fonollar i a la seva muller Agnès té una durada superior als dos anys, concretament de dos anys i nou mesos, ja que havia de ser liquidat en tres pagaments, de 250, 375 i 375 sous respectivament, coincidint amb les tres properes festivitats de Tots Sants (*AHCB*, Arxiu Municipal, Pergamins, carpeta 1, A-102).
46. Així, per exemple, el 14-III-1273, els barcelonins Pere de Vilella i la seva muller Cília obtingueren d'Astruc de Bisbal un emprèstit de 24 sous a liquidar en dos mesos, exactament el mateix termini en què Jaume de Fonts, ciutadà de Barcelona, havia de reemborsar les 30 lliures que havia obtingut de Salomó Isaac, el 9-II-1289 (*ACB*, 1-6-829 i 1-6-3036, respectivament).
47. És el cas dels 1.200 sous de doblenc que fra Martí de Banyeres, comanador de l'Hospital a Sant Celoni, rebé el 12-X-1252 de Samuel de Torre, i que havia de retornar la meitat per Nadal i l'altra meitat el darrer dia del següent mes de febrer (*ACB*, 1-6-1921).

Taula 6. Calendari de constitució i venciment dels préstecs

	Constitució dels préstecs			Venciment dels préstecs	
Mes	Préstecs	%	Mes	Préstecs	%
Gener	27	8,42	Gener	13	5,49
Febrer	26	8,10	Febrer	17	7,17
Març	19	5,91	Març	18	7,59
Hivern	*72*	*22,43*	*Hivern*	*48*	*20,25*
Abril	22	6,85	Abril	21	8,86
Maig	41	12,77	Maig	26	10,97
Juny	23	7,17	Juny	21	8,86
Primavera	*86*	*26,79*	*Primavera*	*68*	*28,69*
Juliol	24	7,48	Juliol	8	3,38
Agost	17	5,29	Agost	22	9,28
Setembre	18	5,61	Setembre	26	10,97
Estiu	*59*	*18,38*	*Estiu*	*56*	*23,63*
Octubre	42	13,08	Octubre	19	8,02
Novembre	30	9,35	Novembre	20	8,44
Desembre	32	9,97	Desembre	26	10,97
Tardor	*104*	*32,40*	*Tardor*	*65*	*27,43*
Total	321	100	Total	237	100

liquidar bé en uns pocs mesos, bé en més d'un any.[48] Un cas excepcional és l'emprèstit de 120 sous de doblenc que el 4 de maig de 1238 els barcelonins Guillem Tintorer i la seva muller Berenguera obtingueren de Samuel de Torre, uns diners que havien de retornar a raó de 20 sous mensuals fins a liquidar el préstec, és a dir, en sis pagaments.[49]

El calendari de constitució i venciment dels préstecs barcelonins, per altra part, no estava condicionat pel cicle agrícola. En el món rural, la demanda de crèdit acostumava a coincidir amb els mesos de sembra, mentre que el retorn del capital es feia coincidir amb la collita.[50] El mercat del crèdit urbà, en canvi, era molt més independent del calendari agrícola i tendia a crear els seus propis ritmes, un cicle que, com adverteix García Marsilla, encara està per explicar.[51] Segons podem observar en la *taula 6*, el període de màxima constitució d'emprèstits era la tardor, estació durant la qual es concentra el 32,40% de la demanda –el 13,08% només el mes d'octubre–, seguit d'un màxim secundari en primavera, amb el 26,79% dels crèdits –el 12,77% el maig–, mentre que l'estiu és el període més feble, atès que tan sols es concedí el 18,38% dels préstecs –amb un mínim absolut al mes d'agost, del 5,29%–.[52] Quant al venciment dels

48. Així, el cavaller Pere de Vallromanes, de Santa Coloma de Gramanet, es comprometia el 17-VII-1262 a retornar a Abrahim d'Alexandria un emprèstit de 86 sous en dos terminis: la meitat per Santa Maria d'agost i la resta per Sant Miquel (*ACB*, 1-6-2802); mentre que, el 10-II-1277, el mateix deutor acordava lliurar a Salomó, fill del difunt Abraham Adret, 110 sous, la meitat per Sant Miquel i la meitat restant per Pasqua de l'any següent (*ACB*, 1-6-2556).
49. *ACB*, 1-6-3222.
50. Sobre la influència del calendari agrícola en el mercat de crèdit rural, vegeu Ollich, «Aspectes econòmics de l'activitat dels jueus de Vic...», pàg. 66-67.
51. García Marsilla, *Vivir a crèdito...*, pàg. 48
52. Aquesta concentració de la demanda de préstecs ha estat observada també a la ciutat d'Arles a la fi de l'Edat Mitjana per L. Stouff, de la mateixa manera que N. Coulet i K. Reyerson han documentat el màxim de la tardor i el mínim de l'estiu tant a Ais de Provença i com a Montpeller, respectivament (García Marsilla, *Vivir a crèdito...*, pàg. 49, nota 20).

crèdits, la mateixa *taula 6* ens mostra que tornen a ser les estacions de primavera (28,69%) i tardor (27,43%), aquest cop invertint l'ordre, les que presenten un nombre de retorns més elevat, ben distanciades de l'hivern (20,25%), l'època amb menor concentració de liquidacions. Cal tenir present que el fet que fins al 60,93% dels emprèstits tinguin una durada exacta de sis mesos o d'un any condiciona de forma decisiva el calendari de venciment dels préstecs en acostar-lo inevitablement al de constitució i en distanciar-lo definitivament del cicle agrícola.

Si bé no era una pràctica freqüent, no podem cloure l'apartat dedicat a la durada formal dels crèdits sense esmentar els contractes que no precisen aquesta duració. És el cas de quatre documents on s'acordava que el capital seria retornat en el moment en què ho decidís el creditor.[53] Més excepcional és, finalment, el crèdit de 30 sous de quatern que Benvenist Espinar atorgà a Bernat Ferrer, el 15 d'octubre de 1209; el fet que en el contracte no hi hagi cap al·lusió a la data de venciment del préstec, tot i establir un interès de 15 diners mensuals (una taxa del 50% anual), ens porta a concloure que es tracta d'un emprèstit de durada indefinida.[54]

LES GARANTIES

De la solvència i la reputació del deutor, més que no pas de la quantitat prestada, depenia que el creditor, en el moment de tancar l'acord, es conformés amb les garanties habituals –el jurament de respectar els termes del contracte i l'obligació general de béns per part del deutor, al marge de la mateixa acta notarial– o en demanés unes altres suplementàries, una situació molt habitual, ja que es troba en el 70,21% dels préstecs.

En només deu dels contractes analitzats (el 2,59% del total), la garantia aportada pel deutor era de tipus personal: aquest es comprometia a restar com a ostatge dins Barcelona o a la vila que acordés amb el creditor, des de la data de venciment del préstec fins a fer efectiva la seva liquidació.[55] En tots els casos, la garantia personal és presentada per deutors que residien més enllà de l'hort i vinyet de Barcelona. Per al deutor, l'obligació d'instal·lar-se a la capital catalana o en una altra població on no vivia habitualment, durant un temps indeterminat, no només li generava unes despeses econòmiques suplementàries, sinó que també li provocava dificultats a l'hora de desenvolupar normalment la seva activitat professional. Endemés, en aquesta mesura hi havia també una certa voluntat d'escarni, en fer pública i notòria la condició de morós del deutor, privant-

53. Així, per exemple, el draper de Barcelona Joan de Banyeres obtingué de forma successiva de Samuel Cap un préstec de 30 lliures i un altre de 60 lliures, el 19-X-1276 i el 13-XI-1276 respectivament, dos emprèstits que es comprometia a liquidar quan li ho demanés el prestador (*ACB*, 1-6-63 i 1-6-2444, respectivament).
54. *ACB*, 1-6-3148.
55. Per exemple, a causa d'un deute de 400 sous de doblenc obtingut d'Adret de Vilafranca el 13-III-1245, Ramon de Noguera, de Santa Maria de Palautordera, i Guillem de Ribafort, de Sant Esteve de Parets, s'obligaren a restar com a ostatges a Barcelona si no reemborsaven l'emprèstit en un any (*ACB*, 1-6-2235). Uns anys més tard, el 19-IV-1255, el mateix Ramon de Noguera, aquest cop amb Arnau Tàpies i Ramon Duran, tots de Palautordera, prometia entrar a la vila de Sant Celoni com a ostatge en cas de demora en la liquidació d'un préstec de 100 sous de doblenc, atorgat per Abraham Cap (*ACB*, 1-6-41).

lo de la seva llibertat de moviments. Tot i això, el caràcter més dissuasori que efectiu de la garantia personal no acabava de satisfer els prestadors, que normalment (set contractes sobre deu) exigien que els deutors afegissin com a garantia complementària la presència d'un o més fiadors.[56]

Més habitual era que el deutor aportés una garantia real a fi d'assegurar el retorn del préstec, situació documentada en trenta-vuit emprèstits (el 9,85%). El deutor cedia o només obligava al creditor un bé moble o immoble, amb un valor superior al de la quantitat prestada, que li havia de permetre recuperar el capital i cobrar els interessos generats, si el préstec no era liquidat en la data acordada. Com en el cas de l'ostatge, aquesta garantia podia anar acompanyada de l'assignació de fiadors per part del deutor, cosa que succeeix en tretze ocasions.[57]

Quan la garantia real consistia en un bé moble (esclaus, joies, objectes d'argent, mercaderies, etc.), el deutor acostumava a deixar-lo com a penyora al prestador.[58] El creditor, per la seva part, havia de retornar la penyora al deutor en el moment de la liquidació del deute.[59] En canvi, si l'emprèstit no era reemborsat, el prestador podia vendre o empenyorar la garantia per tal de recobrar tant el capital com l'interès, sense que el deutor pogués exercir el dret de fadiga.[60] Alguns cops, però, creditor i deutor arribaven a un acord per prorrogar el deute, presentant el segon una garantia suplementària.[61]

Els béns immobles (cases, vinyes, horts, forns, molins, censos, drets senyorials, etc.) també podien ser cedits en penyora com a garantia d'un préstec.[62] No sempre, però, la garantia immobiliària era lliurada en penyora, sinó que sovint el deutor retenia l'immoble, tot i obligar-lo de forma especial entre tots els seus

56. Aquest és el cas d'un prestador anomenat Maimó, que, el 16-II-1232, acordà a Guillema de Far, vídua de Ramon de Far, un emprèstit de 350 sous de doblenc, després d'haver obtingut el compromís de la deutora de restar com a ostatge dins els límits de Barcelona i la presentació de sis fiadors (*ACB*, 1-6-1724).
57. L'1-II-1268, per exemple, el cavaller Guillem Fonollar hagué d'obligar un cens de 30 parells de capons i 7 pernils, que rebia anualment a Sant Joan Despí, i de presentar dos fiadors, per tal d'obtenir un crèdit de 340 sous dels germans Salomó i Isaac Adret (*ACB*, 1-6-1441).
58. És el cas d'Estàcia, vídua de Bernat Eimeric, que, el 6-X-1227, lliurà una setra d'argent en penyora a Isaac Capdepebre, com a garantia d'un préstec de 118 sous de doblenc (*ACB*, 1-6-862).
59. Així, el 21-XI-1289, Salomó Sollam restituí als hereus de Bernat Durfort i la seva muller Berenguera tres cobertors de seda, penyora que aquesta li havia cedit per garantir un crèdit de 6 lliures (*ACB*, 1-6-660).
60. El 12-III-1299, per exemple, Isaac de Bellcaire vengué una setra d'argent que tenia en penyora, a fi de recuperar les 10 lliures que restaven per a liquidar un préstec de 19 lliures que havia contret amb ell Pere Olzina, ciutadà de Barcelona, tres mesos abans, el 18-XII-1298 (*ACB*, 1-6-2060).
61. El 27-VI-1292, el ciutadà barceloní Jaume de Fonts aconseguí perllongar sis mesos el venciment del crèdit de 20 lliures que havia obtingut el 22-X-1291 de Salomó Asday, jueu de Granollers. Per obtenir aquesta pròrroga, Jaume de Fonts presentà una nova garantia, que s'afegia a la que ja havia aportat en l'emprèstit inicial (una esclava blanca anomenada Maria i la seva filla): una comanda de 16 lliures, així com tots els seus guanys, que el deutor havia lliurat a Guillem Massanet, de Peralada, per anar a mercadejar a Sicília, el 5-VIII-1291, el contracte de la qual quedà en mans del prestador (*ACB*, 1-6-1042, publicat per Carme Batlle, «Les relacions entre Barcelona i Sicília a la segona meitat del segle XIII», dins *La società mediterranea all'epoca del Vespro. XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona (Palermo-Trapani-Erice, 25-30 aprile 1982)*, Palermo, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, pàg. 172-174).
62. Per exemple, el 26-VI-1263, a causa d'un crèdit de 90 sous, els barcelonins Bartomeu Romeu i la seva muller Guillema donaren a Jaco, fill i hereu de Jucef de Besiers, possessió d'una vinya que tenien en alou a Montjuïc, i ordenaren als emfiteutes que la treballaven que tinguessin com a senyor eminent el prestador, durant els sis mesos que durava l'emprèstit. Amb tot, els deutors es reservaren el dret de poder vendre la vinya en qualsevol moment i liquidar amb el preu obtingut el deute amb els seus interessos (*ACB*, 1-6-2083). Si tenim present que els deutors havien comprat la vinya per 140 lliures, comprovarem que la quantitat deguda pel préstec, 99 sous entre capital i interès, només suposava el 3,53% del valor de la garantia.

béns davant el creditor. Aquesta obligació específica limitava seriosament la lliure disposició del bé per part del deutor, ja que, si el deute no era retornat en el termini acordat, el prestador estava en condicions d'exigir la seva alienació per tal d'efectuar la liquidació. En conseqüència, qualsevol tipus de transacció que concernís l'immoble obligat estava condicionada a l'aprovació del prestador i els guanys obtinguts havien de servir en primer lloc per a reemborsar el deute.[63]

La presentació de béns mobles o immobles a fi de garantir un préstec no era, com és lògic, a l'abast de tothom, la qual cosa limitava en gran manera l'extensió d'aquest tipus de garantia. Eren els membres de la noblesa, de l'alt clergat i, sobretot, de l'oligarquia barcelonina els qui disposaven de prou recursos per a poder desprendre's temporalment de béns tan valuosos com joies, esclaus o cases, i obligar-los davant els seus creditors.[64]

L'assignació de fiadors o fermança era, no obstant, la garantia més comuna en els contractes de crèdit, atès que apareix en el 57,22% dels préstecs estudiats, en algunes ocasions, com acabem de veure, al costat d'altres garanties de tipus personal o real. El deutor presentava davant el creditor una o vàries persones, cadascuna de les quals es comprometia a retornar-li la totalitat del capital i de l'interès de l'emprèstit en cas que el primer no ho pogués fer. El nombre de fiadors no pot relacionar-se de forma matemàtica amb el capital prestat, car variava en funció de múltiples factors, com la solvència i el nombre dels deutors, l'import i la durada del préstec, l'aportació d'altres garanties o la condició socioeconòmica dels mateixos garants.[65] Encara que, en general, n'hi havia prou amb un o dos fiadors, no és estrany trobar-ne entre tres i set. Molt excepcional és, en canvi, el cas del cavaller Bernat de Fonollar, el qual, el 12 d'abril de 1280, hagué menester de presentar fins a deu garants (Miquel Girona, Arnau Lunell, Arnau Solestèn, Guillem Llobet, Arnau Gauter, Guillem Bertran, Bernat Santmartí, Bernat Ferrer i Berenguer Joan, de Sant Joan Despí, i Guillem Calopa, de Sant Just Desvern) perquè Saltell Gracià li concedís un crèdit de 400 sous.[66]

Els fiadors eren, normalment, assignats en el moment de la concessió de l'emprèstit, ja que juraven el contracte de crèdit al costat del deutor i hi obligaven el conjunt dels seus béns al prestador. En alguns casos, no obstant, la fer-

63. El 18-XII-1276, per exemple, Auda, muller de Ferrer Palet, i el seu fill Pere Ballester obligaren les cases que tenien pel rei al costat de la Boqueria a Abraham Araiel i Vidal Malet, com a garantia d'un emprèstit de 40 lliures. En cas de vendre o empenyorar les cases, els deutors es comprometeren a liquidar el crèdit, així com a cedir el seu lloguer als prestadors si les llogaven (*ACB*, 1-6-126).
64. En aquest sentit, un bon exemple de la capacitat financera de la major part dels deutors que aportaven garanties reals és el de Saurina, muller de Bernat de Riera, que, el 17-V-1289, amb l'objectiu d'obtenir un emprèstit de 700 sous d'Astruc Cap, li obligà un deute de 5.000 sous que els secretaris del Call i d'altres jueus de Barcelona havien contret amb ella (*ACB*, 1-1-813).
65. Jaume Sobrequés i Manuel Rovira, «Préstecs jueus a la ciutat de Barcelona en el segle xiii (1274-1294)», dins *Miscel.lània d'homenatge a Miquel Coll i Alentorn en el seu vuitantè aniversari*, Barcelona, Fundació Jaume I, 1984, pàg. 278). Així, per exemple, el 20-V-1282, Bernat Romeu, ciutadà de Barcelona, i la seva muller Elisenda només assignaren un fiador (Berenguer Durfort) per aconseguir un préstec de 1.500 sous d'Asday Salomó (*ACB*, 1-6-2845), mentre que el 28-II-1284 Arnau Vall, de Palau-solità, en necessità cinc (Elisenda, vídua de Bernat de Parets, el seu fill Guillem, Guillem de Costa i Pere d'Olivera, de Palau-solità, i Guillem de Quart, de Santa Perpètua de Mogoda) a fi d'obtenir la mòdica quantitat de 50 sous de Cresques Zarch (*ACB*, 1-6-223).
66. *ACB*, 1-6-1618.

mança podia presentar-se amb posterioritat a la redacció del document de deute.[67] És igualment interessant constatar que els fiadors sovint aportaven garanties reals o personals pròpies, complementàries a les presentades pel deutor. A voltes, el fiador podia garantir el retorn del préstec amb un dels seus béns, cosa que féu, el 22 de febrer de 1277, el ciutadà barceloní Berenguer d'Adarró, el qual, com a fiador de Berenguera de Ribes, obligà de forma especial a Biona Saltell un deute de 1500 sous que els secretaris del Call de Barcelona havien contret amb ell, el 22 de juny de 1276, per tal de garantir un crèdit de 100 sous.[68] Altres cops, el fiador es comprometia, juntament amb el deutor, a restar com a ostatge en una determinada població en cas de no liquidar-se l'emprèstit en la data convinguda.[69] Si el deutor no reemborsava el deute en el termini estipulat, el fiador esdevenia, com hem dit, responsable del retorn de la integritat del crèdit i del seu interès.[70] En cas d'haver-ne més d'un fiador, tots els garants eren solidaris a l'hora de liquidar el deute i cadascun d'ells s'obligava a retornar la totalitat. Era freqüent, tanmateix, que un dels fiadors arribés a un acord amb el creditor per tal de pagar una part de l'emprèstit a canvi de veure's deslliurat de qualsevol compromís sobre la suma mancant.[71] En liquidar una part o la integritat de l'emprèstit, el fiador obtenia els drets contra el deutor que corresponien al creditor en la suma retornada.[72] No cal dir que, quan un préstec no era reemborsat ni pel deutor ni pel fiador, el creditor podia portar-los tots dos davant les autoritats civils per tal d'exigir la liquidació del deute.[73]

Queda clar, doncs, que la responsabilitat assumida pel fiador no estava exempta de perills, riscos que en alguns casos podien tenir conseqüències molt negatives per a la seva pròpia economia.[74] Per aquesta raó, molts deutors asseguraven als seus fiadors que sortirien indemnes de la fermança en un acta nota-

67. Així, el 17-I-1291, Bernat Ferrer, de Polinyà, es constituí fiador de Jaume de Fonts, ciutadà de Barcelona, davant de Vidal Malet, per un préstec de 55 lliures que havia estat acordat més de quatre mesos abans, el 24-VIII-1290 (*ACB*, 1-6-2944 i 1-6-46, respectivament).
68. *ACB*, 1-6-2131.
69. El 12-VI-1274, per exemple, Felip de Solà i el seu germà i fiador Arnau de Solà, ambdós de Terrassa, prometeren a Isaac Adret anar a Barcelona i restar-hi com a ostatges si no li retornaven un préstec de 590 sous en el decurs del mes d'agost (*ACB*, 1-6-146).
70. Així, Bernat Roig hagué de pagar a Mossé, fill de Zarch, 200 sous de quatern, entre capital i interès, a causa de la fermança que féu en favor de Guillem d'Alfou, uns diners que el garant pogué recuperar sobre unes cases del deutor que Berenguer Sunyer, veguer de Barcelona, li atorgà en penyora, el 15-X-1208 (*ACB*, 1-6-202).
71. L'11-I-1280, per exemple, Bonjuda Salomó absolgué Pere de Farigola de la fermança que havia fet en favor de Jordana Riba i el seu fill Bernat Riba en un préstec de 100 sous, a canvi del pagament de 42 sous. El creditor, però, es reservava tots els drets que li corresponien contra els deutors i Barceló Vidal, cofiador, a causa del capital i l'interès que restaven per reemborsar (*ACB*, 1-6-2786).
72. Aquest és el cas de Berenguer Durfort, ciutadà de Barcelona, a qui el 20-V-1286 Bonet de Piera cedí els drets que tenia contra Guillem d'Espiells per raó d'un deute de 2.000 sous, contret el 9-X-1280, en què el primer era fiador juntament amb Ferrer Coch i el difunt Felip d'Espiells. De fet, el garant només rebé els drets corresponents a 1.333 sous i 4 diners, la quantitat que ell havia lliurat al creditor i que, per tant, podia reclamar al deutor (*ACA*, Diversos Patrimonials, *Monistrol*, Pergamins, carpeta 2, núm. 197).
73. Això és el que li succeí a Guillem de Figueres, de Santa Perpètua de Mogoda, el qual el 17-II-1279 fou obligat per ordre de la cort del veguer a pagar a Saltell Astruc 22 sous, com a fiador de Salvador de Font, la seva muller Guillema i Estrany de Font, també de Santa Perpètua de Mogoda, en un préstec de 25 quarteres de forment i 25 quarteres d'ordi en mesura de Barcelona (*ACB*, 1-6-1575).
74. Per exemple, el 13-VIII-1292, Bernat Ferrer de Fontanet, de Sabadell, hagué de demanar a Terós Vidal un crèdit de 400 sous, per tal de pagar 625 sous a Vidal Malet, degut a la fermança que havia fet a favor de Jaume de Fonts, ciutadà de Barcelona, en un emprèstit de 55 lliures, constituït el 17-I-1291 (*ACB*, 1-6-121 i 1-6-2001, respectivament).

rial que acostumava a portar la mateixa data que el contracte de préstec.[75] Tot i això, en algunes ocasions, els deutors no tenien més remei que aportar garanties complementàries per guanyar la confiança dels fiadors.[76]

El valor de la fermança, no obstant, depassa la simple funció de garantia jurídica, per a convertir-se en expressió de la solidaritat social i esdevenir un dels mitjans més eficaços per a l'obtenció de crèdit. Com és evident, en tots els casos, els vincles entre fiadors i deutors eren molt estrets. Sovint, els lligams eren de tipus familiar: el cònjuge, un fill, un germà, un nebot, un gendre... actuaven com a garants.[77] Els deutors també cercaven els fiadors entre els membres de la seva comunitat o de comunitats properes.[78] Els fiadors pertanyien normalment a la mateixa categoria social que els deutors, amb els quals mantenien relacions de tipus amical, professional o comercial.[79] En aquest mateix sentit, queda palesa a la nostra documentació la solidaritat existent entre les famílies de la incipient oligarquia mercantil barcelonina del segle XIII, totes elles enllaçades a través de lligams familiars i comercials. És molt freqüent, doncs, trobar membres de famílies com els Adarró, els Banyeres, els Burguet, els Durfort, els Eimeric, els Grony, els Lacera, els Montjuïc o els Romeu, per citar-ne algunes, actuant com a fiadors els uns dels altres.[80]

Tot i els exemples que acabem de veure, cal dir que les relacions entre deutors i fiadors no sempre eren d'igualtat, sinó que, a voltes, també podien ser de dependència. Aquest és el cas de Jaume de Santaperpètua, moliner dels molins del Mar a Barcelona, i la seva muller Tomasa, els quals, el 14 d'abril de 1284, obtingueren la fermança de Berenguer Adarró i la seva muller Margarida, a qui pertanyien els molins esmentats, en un emprèstit de 120 sous acordat per Bondia Zarch.[81] O, en sentit contrari, de Berenguera, vídua de Bernat Durfort, que, el 28 d'abril de 1288, presentà la garantia de Ramon

75. El 14-VIII-1289, Jaume de Fonts reconegué a Joan de Mas que s'havia instituït com a fiador seu davant Bonjuda Malet per un deute de 50 lliures, i li garantí que no sofriria cap dany per aquesta fermança obligant-li tots els seus béns (*ACB*, 4-56-188).
76. Així, el 13-X-1253, Joan Marquès i la seva muller Valença obligaren als seus fiadors, el corretger Guillem de Bagatell i la seva muller Elisenda, una vinya, situada a Santa Eulàlia de Provençana, per tal de garantir la liquidació d'un préstec de 120 sous que els havia acordat Salomó de Tortosa (*ACB*, 1-1-251). Per la seva part, el 10-XII-1274, a causa d'un deute de 2.000 sous amb Vidal Cresques i Isaac Malet, Bernat III de Centelles i el seu fill Gilabert obligaren al seu fiador, el canviador barceloní Guillem Pere Dusai, els drets que tenien pel noble Gastó de Bearn a la vila i als molins de Martorell, així com els del castell de Sant Esteve Sesrovires, endemés d'assignar-li fins a tres fiadors: Pere Valany, Pere de Rubí i Ferrer de Queralt, batlle del dit Gastó de Bearn a Martorell, tots ells d'aquesta vila del Baix Llobregat (*ACB*, 1-6-1405).
77. Per exemple, el 4-III-1278 Saurina, vídua del ciutadà de Tarragona Ramon de Granada, assignà com a fiadors la seva filla Berenguera i el seu gendre Bernat Durfort, ciutadà de Barcelona, en un deute de 1.000 sous contret amb Asday Salomó (*ACB*, 1-6-2210).
78. El 30-V-1231, degut a un crèdit de 1400 sous de doblenc, Ramon de Puig i la seva muller Paula, de Sant Celoni, presentaren a Astruc Rossell tres garants: dos de la seva mateixa parròquia, els germans Berenguer i Huguet Jordà, i un de la població de Sant Esteve de Parets, Arnau de Llagostera (*ACB*, 1-6-266).
79. El 15-XI-1240, el cavaller Guillem de Fonollar i la seva muller Elisenda assignaren com a fiador el cavaller Ferrer de Torrelles, en un préstec de 333 sous de doblenc que els havia atorgat Salomó Circi (*ACB*, 1-6-2711). Per la seva part, Berenguer Oromir, corredor d'animals barceloní, fou garant d'un préstec de 100 sous que el també corredor de Barcelona Guillem d'Ofegat i la seva muller Elisenda havien obtingut de Bonafós Vidal, el 20-II-1291 (*ACB*, 1-6-3439).
80. Així, per exemple, el 26-V-1279, Jaume Grony obtenia d'Adret i Salomó, fills del difunt Isaac Adret, un crèdit de 200 sous amb fermança de Guillem de Montjuïc, mentre que uns anys més tard, el 14-I-1284, era el seu fill Tomàs Grony qui es presentava com a garant de Berenguer Adarró davant Astruc Malet per un préstec de 100 sous (*ACB*, 1-6-1960 i 1-6-2583, respectivament).
81. *ACB*, 1-6-1772.

de Portella, el seu batlle, i de Bernat de Rovira, forner del forn que el seu difunt marit tenia al cap del Born, per tal d'aconseguir un préstec de 700 sous del dit Bondia Zarch.[82]

El complex i, a cops, opac teixit de solidaritats de la Barcelona dotzentista feia de la fermança un dels elements claus en l'estratègia per a la consecució de crèdit. De fet, els deutors acostumaven a assignar els mateixos garants davant els seus prestadors.[83] En determinades ocasions, la solidesa de la relació que unia deutor i fiador era tal que aquest darrer actuava com a garant del primer durant anys i, fins i tot, ho continuava fent en els préstecs demanats pels fills del deutor. Un vincle de tipus senyorial explica, molt probablement, el fet que, al llarg de vint anys, de 1249 a 1268, Arnau Llunell, de Sant Joan Despí, s'instituís com a fiador del cavaller Guillem de Fonollar, de la mateixa parròquia, en tretze emprèstits, set vegades tot sol i sis amb d'altres garants.[84]

Era del tot corrent, per altra part, que una mateixa persona estigués obligada amb un o varis creditors en uns emprèstits en tant que deutor i en d'altres com a fiador.[85] De la mateixa manera, tampoc era inusual que un deutor esdevingués garant del seu fiador en un altre préstec, és a dir, que deutors i fiadors poguessin intercanviar els seus respectius papers en diferents contractes de crèdit.[86] En aquest sentit, és especialment interessant el cas de Jaume Fabre, Guillem d'Olleta, Joan de Riba i Ferrer de Ribalta, tots quatre de Palautordera, cadascun dels quals, el 5 de febrer de 1248, obtingué un crèdit de 50 sous de doblenc de Nisach Cap, assignant com a fiadors els altres tres en els seus respectius contractes.[87] A través d'aquesta estratègia creditícia de fermances recíproques, els quatre deutors arribaren a assolir els mateixos resultats econòmics i a donar al prestador les mateixes garanties jurídiques que si s'haguessin endeutat col·lectivament i repartit de forma equitativa el capital obtingut, si bé van haver de sufragar les despeses de quatre contractes en comptes de les d'un de sol.

82. *ACB*, 1-6-2520.
83. Així, entre 1238 i 1240, Esteve Escasset, habitant de Barcelona, presentà com a fiador en cinc dels set contractes de crèdit que li coneixem el seu parent Arnau Escasset, que vivia a casa seva, mentre que els dos restants foren garantits pel també barceloní Ramon de Mora, fill d'Arnau de Mora. En concret, Arnau Escasset fou fiador d'Esteve Escasset en cinc préstecs, amb un capital global de 384 sous de doblenc, davant Astruc Rubèn (*ACB*, 1-6-3170, 16-XI-1238), Escapat Malet (*ACB*, 1-6-3208, 21-V-1240), Isaac, fill de Mossé Cap (*ACB*, 1-6-3064, 8-IX-1240), i Lleó de Vilafanca i Rubèn de Castelldefels (*ACB*, 1-6-2909, 14-IX-1240; i *ACB*, 1-6-343, 30-X-1240). Ramon de Mora, per la seva part, apareix com a garant en dos emprèstits, que sumen 172 sous de doblenc de capital, davant Salomó Rubèn (*ACB*, 1-6-1928, 21-II-1240) i Regina, germana d'Astruc Rubèn (*ACB*, 1-6-3048, 20-III-1240).
84. *ACB*, 1-6-236 (28-V-1249); 1-6-2979 (3-XI-1250); 1-6-419 (5-VI-1251); 1-6-2980 (11-XI-1251); 1-6-232 (5-VI-1254); 1-6-982 (14-VI-1255); 1-6-2104 (4-X-1255); 1-6-835 (16-VII-1256); 1-6-2148 (19-V-1261); 1-6-1807 (19-V-1261); 1-6-535 (15-III-1263); 1-6-2861 (14-V-1263); i 1-6-1441 (1-II-1268). Després de la mort Guillem de Fonollar, entre 1269 i 1280, Arnau Llunell continuà exercint de fiador en un total de sis préstecs acordats a familiars del difunt: en uns casos, a la seva vídua Elisenda i al seu marmessor Ramon de Fonollar (*ACB*, 1-6-1302 (10-X-1269) i 1-6-1430 (11-X-1269)) i, en d'altres, als seus fills Dalmau (*ACB*, 1-6-227, 10-XI-1272) i Bernat de Fonollar (*ACB*, 1-6-1618 (12-IV-1280), 1-6-188 (15-X-1280); i 1-6-1967 (15-X-1280)).
85. Per exemple, el 20-IX-1256, Salomó Adret i Salomó, fill d'Abraham Adret, reconeixien a Ramon de Noguera, de Palautordera, haver rebut la totalitat del capital i dels interessos dels préstecs en què aquest s'havia obligat amb ells, bé com a deutor principal, bé per fermança, fins aquella data (*ACB*, 1-6-698).
86. Això és el que els succeí a Pere d'Olzina i Bernat Pasqual, cunyats i ciutadans de Barcelona. En efecte, el 13-XII-1295, Pere d'Olzina i la seva muller Suaua acceptaren presentar-se com a garants de Bernat Pasqual, la seva muller Bartomeua i el seu fill Bernardó, en un emprèstit de 200 sous concedit per Zarch Jucef; el 22-V-1299, en canvi, fou Bernat Pasqual qui féu fermança en favor de Pere Olzina i Suaua davant el dit Zarch Jucef, per raó d'un préstec de 65 sous (*ACB*, 1-6-2553 i 1-6-3661, respectivament).
87. *ACB*, 1-6-591, 1-6-2922, 1-6-3117 i 1-6-2354, respectivament.

Taula 7. Aproximació a la durada real dels préstecs

Durada (en anys)	Préstecs	%
< 1	11	12,94
1 – 2	17	20,00
2 – 3	12	14,12
3 – 4	8	9,41
4 – 5	17	20,00
5 – 6	8	9,41
6 – 10	6	7,06
10 – 20	4	4,70
20 – 30	1	1,18
> 30	1	1,18
Total	85	100,00

LA LIQUIDACIÓ DELS DEUTES

Malgrat totes les garanties que acabem d'exposar, una bona part dels deutors no respectaven la data de venciment dels préstecs i els cancel·laven amb retard, sovint després de renegociar-los amb els creditors i, en ocasions, forçats per la justícia. En teoria, la durada formal dels préstecs no superava l'any en un 92,44% dels contractes estudiats (vegeu *taula 5*); en canvi, segons mostra la *taula 7*, gairebé tres quartes parts dels crèdits dels que coneixem la trajectòria (el 72,94%) eren cancel·lats entre un i sis anys després d'haver estat constituïts. A més, els emprèstits liquidats en no més d'un any tan sols suposen un 12,94%, mentre que els que ultrapassaven el sexenni de durada representen un 14,12%.

Es tracta, no obstant, de dades aproximatives i susceptibles de ser revisades a l'alça, atès que la majoria dels documents (àpoques d'una part del capital i/o de l'interès, acords sobre el pagament de deutes o cessions d'emprèstits, per exemple) ens informen de préstecs encara en vigor, i pocs són els contractes que acrediten la cancel·lació dels crèdits. En qualsevol cas, amb les dades disponibles, no sembla agosarat afirmar que les liquidacions rarament eren puntuals. De fet, era freqüent que arribessin a transcórrer alguns mesos o uns quants anys entre el venciment de l'emprèstit i la seva restitució total o, fins i tot, només parcial, com posen de manifest els contractes en què coneixem les dates de constitució i de cancel·lació teòrica del préstec, així com el retard acumulat en la seva liquidació, documents que apareixen aplegats en la *taula 8*.

A desgrat de la força legal que els atorgaven les actes notarials, els prestadors jueus eren molt conscients de la seva posició de feblesa a l'hora d'exigir la cancel·lació dels emprèstits per la via judicial. Els creditors preferien, doncs, arribar a acords amb els seus deutors i renegociar alguns dels termes dels respectius contractes de préstec.[88] Davant la impossibilitat de recuperar la totalitat de l'emprèstit en un sol cobrament, el prestador acostumava a

88. Furió, «Diners i crèdit...», pàg. 147-148.

Taula 8. Dilació en la cancel·lació dels préstecs

Constitució del préstec (document)	Capital (interès fins a la cancel·lació teòrica)	Cancel·lació teòrica	Referència al préstec (document)	Concepte	Dilació respecte a la cancel·lació teòrica
VIII-1227 (*ACB*, 1-6-710)	160 s. doblenc (-)	Tots Sants	8-XI-1230 (*ACB*, 1-6-980)	Liquidació general de deutes i fermances	3 a. i 7 d.
6-III-1239 (*ACB*, 1-6-546)	640 s. doblenc (-)	Mitjan setembre	30-IX-1239 (*ACB*,1-6-2843)	Manquen per tornar 550 s., entre capital i interès, a reemborsar el setembre proper	15 d. (previsió: 1 any)
20-III-1240 (*ACB*, 1-6-3048)	42 s. doblenc (-)	1 any	12-III-1242 (*ACB*, 1-6-1609c)	Pagament de 4 morabatins	11 m. i 23 d.
21-V-1240 (*ACB*, 1-6-3208)	100 s. doblenc (-)	1 any	12-III-1242 (*ACB*, 1-6-1609b)	Pagament d'11 morabatins	9 m. i 19 d.
8-IX-1240 (*ACB*, 1-6-3064)	45 s. doblenc (-)	1 any	10-III-1242 (*ACB*, 1-6-1609a)	Pagament de 4? morabatins	6 m. i 2 d.
26-IV-1244 (*ACB*, 1-6-56)	180 s. doblenc (36 s.)	1 any	15-III-1246 (*ACB*, 1-6-3291)	Manquen per tornar 36 s. de capital al 20% anual d'interès	10 m. i 17 d.
22.VII.1248 (*ACB*, 1-6-2279)	150 morabatins (30 morabatins)	Nadal de l'any següent	16-X-1254 (*ACB*, 1-6-755)	Liquidació del deute	4 a., 9 m. i 24 d.
28.V.1249 (*ACB*, 1-6-236)	25 morabatins (5 morabatins)	1 any	12-XI-1251 (*ACB*, 2-6-633)	Promesa de liquidació el proper 1 d'agost de 1252	1 a., 5 m. i 15 d. (previsió: 2 a., 2 m. i 4 d.)
4V-1255 (*ACB*, 1-6-2004)	400 s. doblenc (80 s.)	1 any	9-II-1277 (*ACB*, 1-6-2624)	Donació del deute	20 a., 9 m. i 5 d.
20-II-1274 (*ACB*, 1-6-2718)	70 s. (20% anual)	Sant Joan	8-IV-1277 (*ACB*, 1-6-1896)	Pagament de 96 s.: 70 s. de capital i 26 s. d'interès	2 a., 9 m. i 15 d.
4-VIII-1278 (*ACB*, 1-6-569)	65 s. (13 s.)	1 any	17-VI-1283 (*ACB*, 1-6-569)	Donació del deute	3 a., 10 m. i 13 d.
26-V-1279 (*ACB*, 1-6-1960)	200 s. (40 s.)	1 any	17-XI-1283 (*ACB*, 1-6-2707)	Pagament de 50 s. d'interès	3 a., 5 m. i 22 d.
24-II-1282 (*ACB*, 1-6-1092)	1.200 s. (20% anual)	Pasqua	19-XII-1284 (*ACB*, 1-6-2473)	Manquen per tornar 680 s. de capital al 20% anual d'interès	2 a. i 8 m. (aprox.)
28-IV-1288 (*ACB*, 1-6-2520)	700 s. (20% anual)	1 any	28-IV-1289 (*ACB*, 1-6-457)	Pagament de 140 s., interès d'un any	Inici de la dilació
17-V-1289 (*ACB*, 1-1-813)	700 s. (20% anual)	1 any	1-XII-1292 (*ACB*, 1-1-76)	Liquidació del deute	2 a., 6 m. i 14 d.
13-XII-1294 (ACB, 1-6-1913)	400 s. (20% anual)	6 mesos	16-XII-1298 (*ACB*, 1-6-2991)	Pagament de 80 s., interès d'un any	3 a., 6 m. i 3 d.

acceptar el reembossament d'una part, pagament que normalment anava acompanyat del reconeixement de deute de la quantitat mancant per part del deutor.[89]

No era tampoc excepcional que el creditor accedís a ajornar la recuperació del capital prestat a canvi de la liquidació dels interessos que aquest havia generat.[90] En d'altres ocasions, prestador i deutor acordaven simplement una nova data per a la cancel·lació de l'emprèstit.[91] A voltes, les negociacions entre el prestador i el deutor donaven lloc a la confecció d'un acurat calendari de pagaments per al retorn del capital i l'interès dels crèdits que ambdues parts tenien pendents.[92] En el cas dels préstecs col·lectius, un dels deutors podia posar-se d'acord amb el prestador en tornar la seva part del crèdit a canvi de veure's deslliurat de l'obligació de respondre solidàriament de l'import global.[93] Molt sovint, per últim, les renegociacions permetien la unificació de crèdits antics i la simplificació de les situacions complicades que el pas del temps havia creat, a través de la constitució d'un nou préstec amb una nova quantitat com a capital i un nou termini de venciment, la qual cosa comportava una revisió de la percepció dels interessos.[94] Les renegociacions i els acords tenien, no obstant, un límit, i molts

89. Així, el 15-III-1246, Pere Arnau de Tona retornava a Salomó Circi 216 sous de doblenc, diners que corresponien a l'emprèstit de 180 sous de capital i 36 sous d'interès que havia rebut per un any el 30-IV-1244. En el mateix document, es precisa que encara quedava pendent el reembossament de 36 sous de capital, que el deutor pagaria amb un interès del 20% anual (*ACB*, 1-6-3291 i 1-6-56, respectivament).
90. El 28-I-1278, per exemple, els germans Bonafós Vidal i Astruc Vidal reconeixien a Berenguer Adarró haver rebut l'interès corresponent a quatre crèdits que havia contret el seu homònim i difunt pare: dos amb Vidal d'en Cresques, pare dels prestadors (ambdós del 5-XII-1273), un amb Astruc Vidal (del 4-VIII-1276) i un altre amb Bonafós Vidal (del 20-X-1276). Els creditors, tanmateix, es reservaven el dret a recuperar el capital, 600 sous en total, així com l'interès que aquest produís a partir d'aquest moment, respectant la taxa del 20% anual (*ACB*, 1-6-1663). De la mateixa manera, Bernat Ferrer de Fontanet, de Sabadell, en comptes de liquidar en un termini de sis mesos el préstec de 400 sous que li havia concedit Perfet Saltell el 13-XII-1294 (*ACB*, 1-6-1913), es limità a retornar únicament els 80 sous d'interès que generava anualment, com es desprèn dels pagaments que realitzà l'11-XII-1297 i el 16-XII-1298 (*ACB*, 1-6-2704 i 1-6-2991, respectivament).
91. És el cas del cavaller Guillem de Fonollar, que, el 12-XI-1251, convenia amb Fonem Cabrit i Mossé Circi reembossar l'1 d'agost de l'any següent l'emprèstit de 25 morabatins, amb el seu interès, que li havia concedit el seu difunt germà Salomó Circi, el 28-V-1248, crèdit amb una durada prevista inicialment de tan sols un any (*ACB*, 1-6-663 i 1-6-236, respectivament). Per la seva part, Guillem Eimeric, el 30-IX-1239, obtenia d'Astruc Rubèn una moratòria d'un any (fins al setembre de 1240) en la cancel.lació d'un préstec de 640 sous de doblenc acordat el 6-III-1239, que hauria d'haver estat liquidat a mitjan setembre d'aquell mateix any i del que encara quedaven per tornar 550 sous entre capital i interès (*ACB*, 1-6-2843 i 1-6-546, respectivament).
92. Així, el 14-IV-1270, per tal de recuperar un emprèstit de 45 sous i un altre de 20 sous, concedits, respectivament, el 23-V-1269 i el 3-XII-1269, Bonjuda Deulosal acordava amb Pere de Vilella i la seva muller Cília rebre 21 sous d'interès en tres terminis de 7 sous, a reembossar durant les següents calendes de maig, juny i juliol, i 65 sous de capital en nou mensualitats de 7 sous i una darrera de 2 sous, entre les calendes d'agost de 1270 i les de maig de 1271. Cal destacar d'aquesta composició el fet que el pagament dels interessos fos previst abans que la liquidació del capital, així com que una nova demora en el retorn del capital, en cap cas de l'interès, fos sancionada amb una taxa d'interès del 20% anual (*ACB*, 1-6-1882, 1-6-674 i 1-6-1786, respectivament).
93. El 8-III-1288, per exemple, Salomó Adret, fill del difunt Isaac Adret, reconeixia haver rebut de Jaume Grony 80 sous entre capital i interès, que corresponien a la meitat del deute de 80 sous de capital que aquest i Pere Grony havien contret amb ell el 16-XII-1282. El creditor es considerava, doncs, ben pagat pel que feia a Jaume Grony, però es reservava tots els drets que tenia per la meitat restant de l'emprèstit contra Pere Grony i contra Guillem de Lacera, aquest darrer en tant que fiador (*ACB*, 1-6-683).
94. Soldevila, *La comunitat jueva de Torroella de Montgrí...*, pàg. 86-88. Així, el 3-IV-1264, Bernat de Riera i la seva muller Bonanata, de Sant Andreu de Palomar, reconeixien haver arribat a un acord amb Astruc Gracià per tal de cancel·lar tres deutes que havien contret amb ell: el més antic, del 7-XII-1248, de 550 sous de doblenc; el segon, del 16-I-1258, de 6 somades de verema, 4 quarteres d'ordi i 20 sous; i el darrer, del 13-X-1262, de 600 sous. Segons la composició, els deutors reembossarien els 800 sous de capital que mancaven per retornar sense interès i en tres terminis: 150 sous per Sant Miquel, 150 sous per Nadal i 500 sous per Pasqua de l'any següent. En cas, però, que aquests terminis no fossin respectats, els deutors serien penalitzats amb el pagament d'un interès del 20% anual (*ACB*, 1-6-1752).

deutors acabaven desprenent-se d'algun dels seus immobles a fi de satisfer les demandes dels creditors.[95]

Determinades transaccions immobiliàries, per altra part, estaven clarament dissenyades amb la intenció de dur a terme la devolució d'un o diversos préstecs, ocasionant el mínim de perjudici possible al patrimoni dels deutors. Aquest és cas dels barcelonins Guillem de Sala i la seva muller Guillema, els quals, el 19 de febrer de 1274, vengueren per sis anys a Jucef Zarch un cens de 2 morabatins que rebien sobre un hort, situat molt a prop dels molins del Mar, que tenien en emfitèusi pel monestir de Santa Eulàlia del Camp i per Bernat Sabater, de qui era alou.[96] El fet inusual que el contracte no esmenti el preu de la venda ens porta a relacionar aquesta operació amb el préstec de 40 sous a sis mesos i a l'interès habitual del 20% anual que els venedors obtingueren del comprador uns anys abans, el 15 de setembre de 1271.[97] En efecte, els 12 morabatins censals que havia de rebre el creditor-comprador en sis anys, és a dir 108 sous, permetrien als deutors-venedors retornar el capital prestat (40 sous) i pagar tant els interessos acumulats fins a la data de la venda (20 sous) com els s'havien de generar al llarg de la seva durada (48 sous). En resum, mercès a aquesta operació de venda temporal, a la fi del sexenni els deutors-venedors aconseguiren, per una part, cancel·lar l'emprèstit i, per una altra, evitar l'alienació definitiva del cens.

Només quan s'havien exhaurit sense resultat les diferents vies de negociació, els creditors recorrien a la justícia per fer valer els compromisos contractuals adquirits tant pels deutors com pels fiadors, i obtenir el reembossament de la integritat del capital prestat i de tot o, almenys, d'una part dels interessos.[98]

Una altra pràctica remarcable era la cessió de préstecs, utilitzada sovint com a moneda de pagament entre creditors jueus.[99] En alguns casos, es tractava d'emprèstits antics, que els nous creditors tenien dificultats per a cobrar.[100] La

95. Així, el 20-III-1283, el ferrer barceloní Bernat Pinyol, la seva muller Elisenda i les seves filles Margarida i Ramona rebien d'Elisenda, muller de Guillem de Blanes, 16 lliures, preu de la venda d'unes cases amb hort, situades en el burg de Barcelona, en el carrer de Santa Anna, que els venedors tenien en emfitèusi pel monestir de Santa Anna, de qui eren alou. Amb aquest diners, Bernat Pinyol i la seva família pogueren cancel·lar els deutes que havien contret amb els prestadors Isaac Vives (110 sous), Cresques Vidal (20 sous) i Crespí Bonhom (120 sous) (*ACA*, Diversos Patrimonials, *Can Falguera*, caixa 42, núm. 185).
96. *ACA*, Diversos Patrimonials, *Sentmenat*, Inventari núm. 8, III, BV (66).
97. *ACA*, Diversos Patrimonials, *Sentmenat*, Inventari núm. 8, III, BG (53).
98. Per exemple, el 25-II-1295, Deusovol Ponç, draper de Barcelona, es veié obligat a pagar «vi et districtu curie Barchinone» a Adret Isaac 100 sous, quantitat que corresponia a aquest jueu en un deute de 1.000 sous, entre capital i interès, que el difunt Jaume Grony i la seva muller Sança havien contret amb Salomó Isaac, el seu germà, el 12-VI-1287, i en què Deusovol Ponç havia estat presentat com a fiador amb Guillem de Montjuïc (*ACB*, 1-6-1320).
99. El 17-VI-1283, Salomó, fill del difunt Abraham Adret, lliurà a Crespí Bonhom un deute de 65 sous i el seu interès que havien contret amb ell Ferrer de Mirambell i la seva muller Saurina, el 4-VIII-1278 (*ACB*, 1-6-3022 i 1-6-569, respectivament).
100. És el cas de la cessió que el 12-X-1262 féu Vives Bonhom a favor d'Astruc Rossell de tots els drets que li corresponien contra Ramon de Noguera i la seva muller Agnès, de Palautordera, Guillem de Ribafort, la seva muller Sibil.la, la seva mare Ferrera de Ribafort, Guillem d'Escola i la seva muller Ramona, de Sant Esteve de Parets, el cavaller Berenguer de Bell·lloc i la seva muller Guillema, de Cardedeu, Vidal Venrell, la seva muller Ramona, Pere d'Avellanet i la seva mare Prous, de Lliçà d'Avall, a causa d'un crèdit de 1.350 sous de doblenc a l'interès anual del 20% que els havia concedit feia més disset anys i mig, el 27-II-1245 (*ACB*, 1-6-2299). Encara haurien de transcórrer vora quinze anys perquè, el 30-VI-1277, Isaac Rossell, fill i hereu del nou creditor, cobrés 660 sous entre capital i interès (*ACB*, 1-6-3727). Havien passat trenta-dos anys, quatre mesos i tres dies des de la constitució de l'emprèstit i aquest només havia estat retornat parcialment!

Taula 9. Retorn del préstec de 150 morabatins acordat per Abraham Adret a Berenguer Adarró (22-VII-1248)

Document	Data de pagament	Concepte
ACB, 1-6-2548	3-VI-1249	Interès generat fins a la proppassada Pasqua
ACB, 1-6-3183	9-VIII-1250	30 morabatins d'interès
ACB, 1-6-2155	6-X-1253	20 $^1/_2$ morabatins de capital i interès generat fins aquest moment
ACB, 1-6-2799	5-XII-1253	40 $^1/_2$ morabatins de capital i 4 morabatins d'interès
ACB, 1-6-755	16-X-1254	89 morabatins de capital i 1 morabatí d'interès

conseqüència de la donació de préstecs a tercers fou l'augment del nombre dels actors que intervenien en les operacions creditícies i l'increment de la distància entre creditors i deutors, la qual cosa féu més complex i impersonal el mercat del diner.[101]

En la major part dels emprèstits, per últim, els prestadors recuperaven el capital i la totalitat o una bona part dels seus interessos entre un i sis anys després d'haver acordat el crèdit, normalment a través d'una sèrie de pagaments parcials que es perllongaven durant anys. Així, per exemple, el 22 de juliol de 1248 Abraham Adret concedí a Berenguer Adarró un préstec de 150 morabatins que havia de ser cancel·lat el dia de Nadal de 1249 (un any i cinc mesos més tard), però que no fou liquidat fins al 16 d'octubre de 1254 (sis anys, dos mesos i vint-i-quatre dies després).[102] Durant aquest temps, un seguit de reembossaments, detallats en la *taula 9*, permeteren al creditor no només recuperar la integritat del capital, sinó també cobrar els interessos que havia generat. En aquestes circumstàncies, és evident que el retard en el retorn dels préstecs era un factor que els prestadors no podien negligir i que, ben segur, tots integraven en les seves previsions financeres.

Els creditors

Al llarg del segle XIII, coincidint amb l'expansió comercial de Barcelona, l'aljama de la capital catalana, la més influent políticament i la més poderosa econòmicament dels Països Catalans, visqué una etapa puixant, atestada en la nostra documentació per la presència de nombrosos jueus originaris de diferents indrets de Catalunya –cas d'Isaac i Jafia de Girona o Salomó de Tortosa–, d'Occitània –com Bonjuda, Jaco i Jucef de Besiers o Astruc, Bonafós i Perló de Tolosa–, de la península Ibèrica –cas de Vidal Cortoví o David i Llobell d'Espanya–, i d'altres punts de la Mediterrània –com Abrahim d'Alexandria o Mossé de Marrochs–.[103]

Els membres de la comunitat hebrea barcelonina exercien professions molt variades, vinculades a sectors tan diversos com, per exemple, el tèxtil (corders,

101. Furió, «Diners i crèdit...», pàg. 149.
102. *ACB*, 1-6-2279 i 1-6-755, respectivament.
103. Sobre la comunitat jueva de Barcelona durant el segle XIII, vegeu la síntesi de Jaume Riera i Sans, «Els jueus a Barcelona entre els segles XII i XIV», dins *Catalunya Romànica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, vol. XX, pàg. 88-91.

Taula 10. Nombre de préstecs per creditor

Préstecs	Creditors	%
1	91	54,49
2 – 3	36	21,56
4 – 5	22	13,17
6 – 10	10	5,99
11 – 16	7	4,19
32	1	0,60
Total	167	100,00

sastres, seders, etc.) o l'alimentació (carnissers, escorxadors, forners, etc.). No obstant, en una ciutat en ple desenvolupament econòmic com la Barcelona del segle XIII, eren molts els jueus que es dedicaven a les activitats financeres, sovint relacionades amb el comerç marítim (canviadors, corredors, mercaders, etc.).[104] De fet, els hebreus participaven des d'antic en els afers mercantils, ja que disposaven de capital per invertir i gaudien d'una formidable xarxa de contactes que abastava tota la conca mediterrània. El domini dels mètodes comercials i la disponibilitat de capital propiciaren que, de manera quasi natural, els jueus juguessin un paper essencial en l'estructuració i consolidació del mercat del crèdit en el moment en què es produïa un augment espectacular de la demanda de numerari, una demanda que no podia ser atesa pels cristians a causa de la interdicció eclesiàstica sobre el préstec amb interès.[105]

Els beneficis proporcionats pel crèdit feren que aquesta activitat es generalitzés en el si de la comunitat hebrea, no només entre els jueus rics i benestants, sinó també entre els més modestos, una bona part dels quals invertien els seus capitals en el comerç del diner. La majoria dels membres de l'aljama de Barcelona compaginaven la pràctica del préstec amb interès, exercida de forma puntual o regularment, amb un ofici artesanal, negocis de tipus comercial o qualsevol altra activitat professional. Molts pocs foren, doncs, els jueus barcelonins que es dedicaren exclusivament al crèdit i en feren una professió.[106] Les dades de la *taula 10* ens mostren de manera ben significativa que el 89,22% dels 167 jueus documentats com a creditors a la Barcelona del segle XIII només intervenen en un màxim de cinc contractes. Es tracta, doncs, de prestadors ocasionals, de jueus que aprofitaven les bones oportunitats per invertir el capital de què disposaven en el mercat del crèdit i obtenir així uns ingressos suplementaris. Aquest seria el cas de Llobell Blanquer, el qual, malgrat dedicar-se professionalment a assaonar les pells, com indica el seu cognom, realitzà almenys tres préstecs de 30 a 80 sous de doblenc, entre 1230 i 1234.[107]

En el mateix sentit, cal assenyalar, seguint l'anàlisi de la *taula 10*, que el volum d'operacions creditícies dels prestadors més actius (el 10,78% del total) posa de manifest que cap d'ells havia d'exercir el crèdit de forma professional, atès que només un concedí més de setze emprèstits, concretament trenta-dos, i

104. Yom Tov ASSIS, «La participación de los judíos...», pàg. 81-83.
105. EMERY, «Le prêt d'argent juif...», pàg. 87.
106. EMERY, «Le prêt d'argent juif...», pàg. 92; i FURIÓ, «Diners i crèdit...», pàg. 152.
107. *ACB*, 1-6-2908 (15-X-1230), 1-6-2272 (10-VI-1232) i 1-6-3285 (23-XI-1234).

Taula 11. Principals famílies de creditors

Família	Creditors	%	Préstecs	%
Adret	11	6,58	82	20,40
Cap	9	5,39	29	7,21
Circi	1	0,60	14	3,48
Gracià	9	5,39	24	5,97
Malet	6	3,59	21	5,22
Rubèn	5	2,99	13	3,23
Salomó	4	2,40	20	4,98
Torre	4	2,40	15	3,73
Zarch	4	2,40	12	2,99
62 famílies restants	114	68,26	172	42,79
Total	167	100,00	402	100,00

que aquest és Salomó Adret, un personatge ben documentat, que, com veurem tot seguit, tampoc tenia com a activitat principal el préstec amb interès. Podem afirmar, en canvi, que els membres de les elits de la societat jueva, els hebreus més rics i que ocupaven els càrrecs de govern de l'aljama barcelonina, controlaven la major part del mercat del crèdit de la Barcelona del segle XIII. En efecte, com mostra la *taula 11*, cinquanta-tres creditors pertanyents a deu dels llinatges més influents de la comunitat jueva barcelonina acaparen el 57,21% dels préstecs atorgats, mentre que el 42,79% restant es reparteix entre cent catorze creditors, que representen a seixanta-dues famílies.

La totalitat dels vuit creditors principals –aquells dels quals consta més d'una desena d'emprèstits– formen part d'algun d'aquests llinatges, i, més concretament, cinc pertanyen a la família Adret, segons es pot veure a la *taula 12*. Amb onze creditors atestats i vuitanta-dos préstecs realitzats, els Adret són el llinatge de creditors més important a la Barcelona del Doscents. La reconstitució de l'arbre genealògic de sis dels seus membres permet recórrer una bona part del segle XIII a través de quatre generacions de prestadors: Abraham Adret, creditor actiu entre 1228 i 1263, els seus fills Salomó Adret, documentat com a prestador des de 1241 fins a 1283, i Isaac Adret, que exercí el crèdit entre 1269 i 1282 i de qui foren fills Adret Isaac, amb emprèstits entre 1277 i 1295, i Salomó Isaac Adret, amb una activitat creditícia coneguda de 1275 a 1296, mentre que Abraham Adret, fill d'aquest darrer, actuà com a prestador almenys a partir de 1300. D'entre tots ells, el personatge més destacable és, sens dubte, Salomó Adret. En efecte, a més d'un jurisconsult eminent i un intel·lectual reconegut, Salomó Adret fou l'autoritat rabínica més important de la Catalunya del segle XIII, la qual cosa demostra que l'exercici del préstec amb interès era considerat una activitat moralment respectable per la societat hebrea.[108]

L'oligarquia jueva atenia, com és evident, les demandes de sumes importants de capital. El 14 d'octubre de 1287, per exemple, Adret Isaac concedí al cavaller Pere de Sentmenat un crèdit de 2.000 sous.[109] No obstant, com fa palès la *taula 12*, les elits hebrees no negligien els préstecs més modestos, atorgats sovint a

108. Yom Tov Assis, «La participación de los judíos...», pàg. 84.
109. *ACA*, Diversos Patrimonials, *Sentmenat*, Inventari 8, III, DY (113).

Taula 12. Principals creditors

Creditors	Període d'activitat	Préstecs	Capital prestat	Préstec de menor quantia	Préstec de major quantia	Mitjana capital prestat
Abraham Adret	1228-1263	12	3.465 s. 7 d.	30 s.	1.080 s.	288 s. 10 d.
Adret Isaac, fill d'Isaac Adret	1277-1295	16	6.445 s. 6 d.	70 s.	2.000 s.	402 s. 10 d.
Asday Salomó	1277-1299	12	10.630 s.	200 s.	2.230 s.	885 s. 10 d.
Bonjuda Salomó	1269-1289	11	3.553 s. 4 d.	113 s. 4 d.	1.250 s.	323 s.
Isaac Adret, fill d'Abraham Adret	1269-1282	11	4.883 s. 4 d.	80 s.	1.500 s.	443 s. 11 d.
Salomó Adret, fill d'Abraham Adret	1241-1283	32	5.127 s. 1 d.	26 s. 3 d.	420 s.	160 s. 3 d.
Salomó Circi	1228-1250	14	2.178 s.	30 s.	360 s.	155 s. 7 d.
Salomó Isaac Adret, fill d'Isaac Adret	1275-1296	15	4.941 s. 6 d.	60 s.	1.000 s.	329 s. 5 d.

individus procedents de les classes populars. Així, el 9 de juliol de 1271, Guillem de Feixes i la seva muller Saurina, pagesos de Sant Andreu de Palomar, obtingueren de Bonet de Piera un emprèstit de 70 sous.[110] Els creditors jueus tenien, doncs, una clientela heterogènia, com ho demostra el fet que entre els deutors de Salomó Adret hi hagués comerciants barcelonins, com Guillem Eimeric o Ferrer de Mirambell, pagesos benestants de Sant Joan Despí, cas d'Arnau Llunell o Maimó Gauter, i membres de la petita noblesa del territori de Barcelona, com el cavaller Guillem de Fonollar, també de Sant Joan Despí, o el cavaller Pere de Vallromanes, de Santa Coloma de Gramanet.[111]

El préstec amb interès era, per altra part, una activitat essencialment individual, atès que el 89,06% dels crèdits analitzats foren concedits per un sol prestador. Tan sols hi participaren dos creditors en el 9,45% dels emprèstits i tres en el 1,49% restant. En uns casos, els prestadors s'unien per tal de reduir els riscos d'una operació realitzada amb deutors de dubtosa solvència.[112] En d'altres ocasions, en canvi, es tractava de reunir els diners necessaris per respondre a una important demanda de numerari.[113]

No sembla, tanmateix, probable que a la Barcelona del segle XIII arribessin a constituir-se veritables associacions de prestadors per dur a terme aquest tipus d'operacions. Segons es desprèn de la *taula 13*, on apareix la relació de crèdits concedits de forma col.lectiva en què participà Salomó Adret, l'acord per dur a terme una operació conjunta era normalment puntual i, per tant, no tenia continuïtat. Així, observem que Salomó Adret acostumava a canviar molt sovint de coprestador. Els lligams familiars havien de ser tant o més importants que els

110. *ACB*, 3-23-55.
111. *ACB*, 1-6-93 (18-IX-1263), 1-6-569 (4-VIII-1278), 1-6-413 (2-IV-1253), 1-6-2148 (19-V.1261) i 1-6-2556 (10-II-1277), respectivament.
112. El 21-XI-1234, per exemple, Astruc de Santgil i Bonissac de Castelldases prestaren a Bernat Maimó i Ferrer d'Hort la mòdica quantitat de 75 sous de doblenc, un capital del que només en recuperaren 50 sous prop d'onze anys més tard (*ACB*, 1-6-3312).
113. Així, el 4-XI-1250, Abraham Adret, Astruc de Bellcaire i Astruc de Tolosa atorgaren conjuntament al cavaller Guillem de Fonollar i a la seva muller Elisenda un crèdit de 3.800 sous de doblenc (*ACB*, 1-6-1048).

Taula 13. Préstecs atorgats per Salomó Adret, fill d'Abraham Adret (1241-1283)

	Període d'activitat	Préstecs	Capital prestat	Mitjana capital prestat
en solitari	1241-1283	23	3.613 s. 9 d.	157 s. 1 d.
amb Salomó Astruc	1251	1	75 s. (150 s.)*	75 s.
amb Astruc de Tolosa	1252	1	37 s. 6 d. (75 s.)*	37 s. 6 d.
amb Jucef Biona	1255	1	232 s. 6 d. (465 s.)*	232 s. 6 d.
amb Isaac Adret, el seu germà	1268	1	170 s. (340 s.)*	170 s.
amb Isaac Adret i Bonjuda Salomó	1269	4	923 s. 4 d. (2770 s.)*	230 s. 10 d.
amb Bonjuda de Besiers	1278	1	75 s. (150 s.)*	75 s.
Total	1241-1283	32	5.127 s. 1 d.	160 s. 3 d.

* Estimació de la participació de Salomó Adret en els préstecs col·lectius (entre parèntesi, l'import total).

criteris financers a l'hora de triar un cocreditor, ja que el prestador amb qui Salomó Adret col·laborà més vegades fou el seu germà Isaac Adret. En qualsevol cas, el gruix de l'activitat creditícia d'aquest prestador, tant en nombre de contractes com a nivell de capital prestat, fou realitzat de manera individual.

Quant al gènere dels creditors, és molt clar que el préstec estava quasi exclusivament en mans dels homes. Les set prestadores documentades tan sols representen el 4,19% dels creditors, i només actuen en deu emprèstits (el 2,49% dels contractes). En aquest sentit, cal assenyalar que la participació de les dones en les operacions creditícies era normalment fortuïta i temporal, i sempre estava lligada a una figura masculina: el marit, el pare, un fill o un germà. De fet, la gran majoria de les prestadores eren vídues que, a la mort del marit, s'havien fet càrrec dels afers d'aquest, assegurant la gestió dels emprèstits en curs i atorgant nous crèdits, alguns possiblement emparaulats en vida de l'espòs.

L'anàlisi de la distribució geogràfica dels préstecs, per acabar, posa de manifest que els jueus barcelonins monopolitzaven el mercat del crèdit tant a la ciutat de Barcelona com en el seu territori. Per raons de proximitat, però sobretot a causa del poder econòmic de l'aljama de la capital catalana, els seus membres estaven en condicions de respondre a la demanda creixent de capital de la societat barcelonina del segle XIII. Els emprèstits contrets per deutors barcelonins amb jueus d'altres comunitats són, doncs, molt rars i s'expliquen per circumstàncies específiques, com ara els vincles familiars i/o econòmics que hi mantenien amb poblacions de més enllà del territori de Barcelona.[114]

La influència de l'aljama barcelonina, no obstant, ultrapassava els límits del territori de Barcelona i s'estenia per l'àrea situada fins a uns cinquanta kilòmetres al voltant de la ciutat, una distància que permetia a deutors i prestadors fer

114. Així, per exemple, la condició de senyor del castell de Lliçà d'Avall hauria afavorit les relacions del mercader Jaume de Fonts, ciutadà de Barcelona i resident en el carrer de Montcada, amb hebreus vallesans, i el fet que, l'11-XII-1292, obtingués un crèdit de 110 sous de Mosseres Cap, jueu de Granollers, en què actuaren com a fiadors Pere de Gorgues i la seva muller Elisenda, de Sant Esteve de Parets, segons consta en un document realitzat a Granollers (*ACB*, 1-6-1550).

el viatge d'anada i tornada el mateix dia. En aquesta zona, els jueus barcelonins també controlaven el mercat del diner, però ho feien d'una manera més discreta, compartint-lo amb les comunitats hebrees locals. En efecte, si prenem l'exemple del Vallès, podrem comprovar que els jueus de Barcelona suposaven el 65,90% dels creditors que operaven en terres vallesanes i atorgaren el 62,5% dels emprèstits, així com el 87,06% del capital prestat; mentre que, per la seva part, els jueus de Santa Maria de Caldes, Granollers i Sant Celoni representaven el 27,27% dels creditors, amb el 32,81% dels emprèstits i el 10,85% del diner lliurat. De fet, el domini barceloní sobre el mercat del crèdit vallesà, on també hi intervenien jueus de Girona i Vic, se sustentava en bona mesura en els freqüents desplaçaments que realitzaven els hebreus de Barcelona a viles com Sabadell, Terrassa o Sant Celoni, a fi de cobrir la demanda de capital d'aquells que no podien anar fins a la Ciutat Comtal per obtenir diners.[115]

Els deutors

La clientela dels jueus barcelonins era molt diversa, tant pel que fa a la seva adscripció socioprofessional com a la procedència geogràfica. Cavallers, preveres, mercaders, artesans o pagesos de la ciutat i el territori de Barcelona, així com de la seva àrea d'influència, però també de regions més llunyanes com el Conflent o Mallorca, aconseguien els diners que necessitaven a l'aljama de la capital catalana. En una societat com la del segle XIII, en què l'estat d'endeutament era general i permanent a causa de la manca de numerari, la major part de la població havia de recórrer als creditors jueus per obtenir líquid. El mercat del diner hebreu, però, només era accessible a aquells que disposaven de prou garanties per assegurar el retorn del capital prestat i l'interès que havia generat. Per aquesta raó, els estrats més pobres de la societat catalana, aquells que necessitaven del crèdit simplement per a subsistir, quedaven exclosos del circuit del diner jueu, la qual cosa contradiu el tòpic generalitzat que presenta els prestadors hebreus com veritables escanyapobres.[116]

La demanda de crèdit es feia bàsicament de forma individual o en parella. Segons mostra la *taula 14*, el 57,43% dels préstecs són contrets a títol individual, majoritàriament per homes. Les dones tan sols actuen com a deutores en solitari en vint-i-un contractes. Es tracta bàsicament de vídues i de dones que s'endeutaven amb el consentiment de l'espòs, com ara Saurina, que, el 17 de maig de 1289, obtingué un crèdit de 700 sous d'Astruc Cap, en què Bernat de Riera, el seu marit, intervenia com a fiador.[117] Per altra part, gairebé tres de cada quatre préstecs atorgats a dues persones, setanta-un contractes d'un total de norantaset, corresponen a crèdits obtinguts per matrimonis. En aquests casos, els cònjuges eren solidaris del deute davant el prestador, de manera que aquest, en cas de mort del marit, tenia la certesa que la vídua es veuria obligada a liquidar el

115. FERNÁNDEZ-CUADRENCH, «Crèdit jueu i solidaritat vilatana...», pàg. 49-51.
116. RICH, *La comunitat jueva de Barcelona...*, pàg. 247.
117. *ACB*, 1-1-813.

Taula 14. Nombre de deutors per deute*

Deutors	Deutes	%	Capital obtingut	%	Deute de menor quantia	Deute de major quantia	Mitjana capital obtingut
1	170	57,43	63.879 s. 9 d.	63,28	8 s.	4.068 s.	375 s. 9 d.
2	97	32,77	29.231 s. 6 d.	28,96	15 s.	2.000 s.	301 s. 4 d.
3 – 5	21	7,09	5.230 s. 9 d.	5,18	30 s.	1.300 s.	249 s. 1 d.
6 – 10	6	2,03	1.345 s. – d.	1,33	75 s.	500 s.	224 s. 2 d.
> 10	2	0,68	1.262 s. 6 d.	1,25	250 s.	1.012 s. 6 d.	631 s. 3 d.
Total	296	100,00	100.949 s. 6 d.	100,00	8 s.	4.068 s.	341 s. 1 d.

* Aquesta taula no inclou els seixanta-dos préstecs contrets pel cavaller Guillem de Fonollar, de Sant Joan Despí, amb un valor global de 17.217 sous i 8 diners, per tal de no distorsionar els resultats estadístics.

crèdit.[118] En total, els deutes contrets individualment o per un matrimoni representen el 81,42% dels contractes analitzats.

Encara que tan sols suposen el 18,58% dels préstecs, els endeutaments col·lectius mereixen una especial atenció perquè són, juntament amb la fermança, l'expressió més genuïna de la importància de la solidaritat familiar i socioprofessional en l'estratègia per a l'obtenció de crèdit.[119] En aquests contractes en què diferents persones s'aplegaven per a demanar un crèdit, cadascun dels deutors havia de respondre de la totalitat del capital i de l'interès del préstec en cas d'una eventual insolvència dels altres. No obstant això –com hem vist en parlar de la liquidació dels deutes–, si el creditor ho permetia, un dels deutors podia liquidar la seva part del préstec per separat.[120] El nombre de deutors acostumava a oscil·lar entre dos i cinc, encara que en casos excepcionals podia arribar als sis, set, vuit o, fins i tot, dotze o tretze. Com succeeix amb els fiadors, no pot establir-se de manera sistemàtica una relació entre la quantitat dels deutors i l'import dels préstecs, atès que el nombre dels primers depenia també de la seva solvència.[121]

La família jugava un paper determinant en una bona part d'aquest tipus de deutes. Són freqüents els crèdits sol·licitats conjuntament per pares i fills o per germans, a fi de superar un moment crític, realitzar millores en l'explotació familiar, renovar l'utillatge professional o finançar alguna operació comercial en comú.[122] L'altre pilar de l'endeutament col·lectiu eren els vincles socioprofes-

118. José Hinojosa, *Los judíos en tierras valencianas*, València, Diputació de València, 1999, pàg.171. Així, per exemple, el 28-IX-1250, Astruc Rossell reconeixia a Ermessenda, vídua de Pere de Vilanova, que només restaven per tornar 50 sous de doblenc de capital del préstec de 100 sous de doblenc i el seu interès que aquesta i el seu difunt marit havien rebut d'ell (*ACB*, 1-6-1887).
119. Fernández-Cuadrench, «Crèdit jueu i solidaritat vilatana...», pàg. 54-57.
120. Aquest és el cas de Llorenç de Fenosa, de Sant Julià d'Altura, que, el 13-II-1219, reemborsà a Bonastruc de Nasmia el capital i l'interès que li corresponien en un deute de 33 sous de quatern que havia contret amb Arnau de Rovira-Amada i Bernat de Serra (*ACB*, 1-6-2877).
121. Així, el 26-IV-1254, Isaac, fill de Mossé Cap, concedí a Ramon de Malla i al seu fill Pere, de Barcelona, un emprèstit de 550 sous, mentre que Adret, fill d'Isaac Adret, prestava 250 sous a un grup de dotze homes de les parròquies de Sant Joan Despí (Miquel Girona, Arnau Llunell, Ferrer Provençana, Guillem Bertran, Arnau Gauter, Pere Gauter, Guillem Llobet, Bernat Fabre, Berenguer Joan i Arnau Solestèn) i Sant Just Desvern (Guillem Calopa i August Sunyoles), el 12-IV-1277 (*ACB*, 1-6-1003 i 1-6-213, respectivament).
122. El 9-IV-1238, per exemple, Guillem Tintorer, la seva muller Berenguera, la seva filla Berenguerona i el seu cunyat Berenguer Tintorer, germà de Berenguera, que vivien al costat de la capella de Bernat Marcús, obtingueren d'Isaac Cap un préstec de 400 sous de doblenc. No sabem quina era la raó que provocà l'endeutament d'aquesta família de la menestralia barcelonina, però el fet que garantissin l'emprèstit amb la seva pròpia llar ens permet suposar que travessaven una situació econòmica difícil (*ACB*, 1-6-1895).

sionals. En efecte, un complicat entramat d'interessos econòmics i de lligams veïnals i amicals es troba sovint a la base d'aquest tipus de demandes de crèdit conjuntes. En alguns casos, és probable que l'objectiu dels codeutors fos realitzar una operació en comú amb el capital obtingut. Aquesta podria haver estat la intenció dels blanquers de Barcelona Ferrer de Plana i Ferrer de Riera i de les seves respectives mullers, Ramona i Berenguera, quan, el 28 de novembre de 1272, aconseguiren un préstec de 100 sous de Vidal Malet.[123] En altres casos, en canvi, l'endeutament col·lectiu era tan sols una estratègia per obtenir uns diners que després eren repartits equitativament entre els codeutors.[124]

Contràriament al que podria deduir-se dels exemples que acabem d'esmentar, els endeutaments col·lectius, com succeïa amb l'assignació de fiadors, superaven les barreres socials, de manera que són freqüents els documents en què homes de condició diferent s'unien a la recerca de crèdit.[125]

En alguns casos, els endeutaments col·lectius podien acomplir una funció de garantia similar a la de la fermança, fet que l'opacitat dels documents impedeix sovint verificar. En efecte, es tractava d'emprèstits obtinguts col·lectivament però destinats a cobrir la necessitat de diners de només un o alguns dels deutors, els quals s'encarregarien de liquidar el crèdit en la data acordada. D'aquesta manera, la resta de codeutors exercien en realitat com a garants del retorn del préstec, uns garants que, no obstant, jurídicament eren considerats, a tots els efectes, veritables deutors i als quals, en conseqüència, es podia adreçar el creditor, de manera individual o col·lectiva, per exigir el reembossament tant del capital com de l'interès de l'emprèstit.

A voltes, finalment, també podia succeir que un grup de persones s'endeutessin en favor d'una altra que no apareixia esmentada en el contracte, la qual, considerada poc solvent pel creditor o encara amb emprèstits pendents amb aquest, no tenia un altre recurs per obtenir el préstec que apel·lar a la solidaritat d'amics, veïns o familiars.[126] Com és evident, l'endeutament en favor d'altri no havia de ser necessàriament col·lectiu, sinó que podia realitzar-lo una sola persona.[127]

Les relacions entre deutors i creditors no acostumaven a ser conflictives. Els deutors evitaven, tant com podien, crear-se una reputació de morosos que els hi

123. *ACA*, Diversos Patrimonials, *Sentmenat*, Inventari 8, III, CE (74).

124. Així, l'1-IX-1248, els pagesos Pere de Pradell, de Lliçà de Vall, i Pere de Gorgues, de Parets, reberen un emprèstit de 20 sous de doblenc, del qual el primer liquidà la meitat que li corresponia tres anys després, l'11-IX-1251 (*ACB*, 1-6-394).

125. El 27-II-1245, per exemple, els comerciants Ramon de Noguera, de Palautordera, i Guillem de Ribafort, de Parets, el cavaller Berenguer de Bell·lloc, de Cardedeu, i els pagesos Vidal Venrell i Pere d'Avellanet, de Lliçà de Vall, i Guillem d'Escola, de Parets, juntament a les seves mullers i la mare del segon, aconseguiren plegats un préstec de 1.350 sous de doblenc (*ACB*, 1-6-2299).

126. Així, vers el 22-X-1278, a precs de Guillem de Vilanova, rector de l'església de Sant Julià de Palou, Joan Pesteiller, Bernat de Trilla i les seves respectives mullers, Gerarda i Ermessenda, de Sant Boi, juntament amb el prevere Pere Calvera, demanaren a Jaco de Besiers i Bonet de Piera un crèdit de 150 sous. Guillem de Vilanova, per la seva part, reconeixia haver rebut íntegrament els diners i es comprometia a reemborsar-los als prestadors sense cap perjudici per als "deutors", a qui obligava com a garantia les rendes de la seva església, valorades en 200 sous (*ACB*, 1-6-2833).

127. És el cas del ciutadà barceloní Ramon de Pla, que el 27-IV-1282 aconseguí per a Pere Alegre, rector de l'església de Sant Pere de Reixac, un crèdit de 100 sous de mans de Jafudà, fill del difunt Astruc Bonsenyor (*ACB*, 1-6-43). Cal assenyalar que en aquest exemple i en el de la nota anterior, tal vegada simple coincidència, són eclesiàstics els qui es beneficien d'aquests préstecs.

Taula 15. Principals creditors de Guillem de Fonollar, cavaller de Sant Joan Despí (1227-1269)

Creditors	Període	Deutes	%	Capital obtingut	%	Mitjana capital obtingut
Abraham Adret (en solitari)	1231-1263	5	8,06	1.071 s. 10 d.	6,23	214 s. 4 d.
Abraham Adret (amb altres creditors)	1228-1251	4	6,45	6.367 s. 6 d.*	36,98	1.591 s. 10 d.
Astruc Rubèn (en solitari)	1228-1256	6	9,68	587 s. 3 d.	3,41	97 s. 10 d.
Jaco Adobador (en solitari)	1230-1231	3	4,84	270 s.	1,57	90 s.
Jaco Adobador (amb altres creditors)	1231-1232	2	3,23	262 s. 6 d.	1,52	131 s. 3 d.
Salomó Adret, fill d'Abraham Adret (en solitari)	1241-1264	11	17,74	1.676 s. 9 d.	9,74	152 s. 5 d.
Salomó Adret, fill d'Abraham Adret (amb altres creditors)	1252-1269	7	11,29	3.730 s.	21,66	532 s. 10 d.
Salomó Circi	1232-1249	6	9,68	977 s. 3 d.	5,68	162 s. 10 d.
Salomó Circi (amb altres creditors)	1231	1	1,61	420 s.	2,44	420 s.
Altres creditors	1227-1267	17	27,42	1.854 s. 7 d.	10,77	109 s. 1 d.
Total	1227-1269	62	100,00	17.217 s. 8 d.	100,00	277 s. 8 d.

* La xifra inclou un préstec de 3.240 sous i un altre de 2.850 sous.

tanqués les portes dels prestadors. Aquests, per la seva part, intentaven recórrer, sempre que fos possible, a la negociació per tal de cobrar els deutes, amb l'objectiu de no adquirir una fama d'excessiva duresa que allunyés els clients potencials. De fet, els creditors acostumaven a conservar una clientela fixa, de la mateixa manera que els deutors tenien les seves preferències a l'hora d'adreçar-se a un prestador o a un altre. Tot això permetia que, en alguns casos, la relació entre creditors i deutors pogués arribar a perllongar-se força temps.[128] Les dades de la *taula 15*, dedicada als prestadors de Guillem de Fonollar, cavaller de Sant Joan Despí, ens aporten diferents elements de reflexió en aquest sentit. Guillem de Fonollar tendia a conservar els lligams amb els seus creditors durant molts anys: Astruc Rubèn i Salomó Circi en són una bona prova. No obstant, la relació més dilatada fou la que mantingué durant més de trenta-cinc anys amb Abraham Adret, uns vincles econòmics que només acabà trencant la mort del creditor a mitjans de la dècada dels seixanta. Molt abans de la desaparició del prestador, però, Guillem de Fonollar ja havia iniciat una llarga i fructífera relació amb el seu fill Salomó Adret. Cal suposar, doncs, que la confiança existent entre Guillem de Fonollar i Abraham Adret s'estengué al fill d'aquest, la qual cosa permeté als

128. Sobre les relacions entre deutors i prestadors, vegeu Rich, *La comunitat jueva de Barcelona*..., pàg. 258-261.

Adret conservar el client. Com veiem a la dita *taula 15*, Abraham i Salomó Adret foren els principals prestadors de Guillem de Fonollar, responent en solitari a les demandes de diner més modestes o cercant la col·laboració d'altres creditors per tal de fer front als emprèstits de quantitats elevades.

Amb un import comprès entre els 30 sous de doblenc[129] i els 360 morabatins,[130] els seixanta-dos crèdits que hem analitzat de Guillem de Fonollar havien d'obeir a necessitats molt diferents. Encara que els documents no esmenten la finalitat dels emprèstits, coneixem compres de panys i d'altres béns mobles realitzades per aquest cavaller que podrien explicar alguns dels préstecs de menor quantia.[131] No obstant, una mitjana de 277 sous i 8 diners per crèdit també ens permet suposar que una part del capital obtingut seria destinat a l'adquisició de drets senyorials i de terres a les parròquies de Sant Joan Despí i Sant Just Desvern, així com a la inversió en operacions de tipus comercial, activitats en què està documentada la participació de Guillem de Fonollar.[132]

Una de les principals dificultats que presenta el nostre l'estudi és precisament conèixer les motivacions que portaven els deutors a sol·licitar els crèdits. Els contractes de préstec no en fan mai referència, car la utilització posterior del capital per part dels deutors no tenia cap incidència sobre la transacció ni era de la incumbència del prestador. La raó de l'emprèstit només s'esmentava quan el creditor realitzava un pagament en nom del deutor amb els diners prestats, car es feia constar en el document d'àpoca. I això acostumava a succeir en aquells casos en què els deutors obtenien un crèdit amb la intenció de cancel·lar altres emprèstits anteriors.[133] Aquests contractes, per altra part, tenen la virtut d'il·lustrar l'espiral d'endeutament en què començaren a endinsar-se alguns sectors de la societat catalana, dinàmica de la que podien arribar a sortir-se'n, no sense riscos, els membres de la noblesa i de la burgesia urbana, però que normalment resultava fatal per a pagesos i artesans.

Malgrat la seva raresa, és també interessant fer esment dels préstecs derivats de transaccions entre un venedor jueu i un comprador cristià, en què aquest deixava a deure al primer una part del preu de la venda. Des del moment de la formalització de l'alienació, la quantitat deguda es convertia en el capital d'un crèdit que el deutor es comprometia a liquidar en una data concreta, sota l'amenaça de pagar interessos si incomplia l'acord.[134]

129. El 5-XII-1231, per exemple, Jaco Adobador acordà a Guillem de Fonollar un préstec de 30 sous de doblenc (*ACB*, 1-6-793).
130. Es tracta de l'emprèstit que Guillem de Fonollar aconseguí el 22-X-1249 d'Abraham Adret, Astruc de Bellcaire i Astruc de Tolosa (*ACB*, 1-6-657).
131. Per exemple: *ACB*, 1-6-2860 (27-VIII-1247), 1-6-3088 (3-XI-1250), 1-6-972 (18-XI-1250), 1-6-3302 (22-X-1255) i 1-6-3320 (19-XII-1259).
132. *ACB*, 1-6-297 (29-V-1227), 1-6-797 (18-VI-1227), 1-6-3304 (9-V-1229) i 1-6-3216 (24-IX-1231).
133. Així, per exemple, el 24-XI-1295 Samuel de Forn utilitzà les 47 lliures i mitja que havia prestat a Jaume de Fonts, ciutadà de Barcelona, i a la seva muller Francesca per liquidar dos deutes antics d'aquest matrimoni: un de 39 lliures, 3 sous i 4 diners degut a Vidal, vídua d'Asday Salomó, i a Astruga, vídua de Salomó Asday, i un altre de 8 lliures, 6 sous i 8 diners contret amb Bonjuda Animay (*ACB*, 1-6-1535, préstec; i 1-6-360, àpoca).
134. Aquest és el cas del draper barceloní Joan de Banyeres, que el 19-X-1276 comprà en alou a Bonjuda de Torre dues mujades i mitja de vinya, situades en el territori de Barcelona, en el terme de Magòria, per 175 morabatins. Del preu, però, el venedor acceptà ajornar el cobrament de 1.500 sous de forma gratuïta fins al dia de Nadal d'aquell mateix any, data a partir de la qual el comprador hauria d'abonar en concepte d'interès per demora 4 diners per lliura mensuals, això és el 20% anual, com en qualsevol préstec corrent (*ACB*, 4-42-336, venda; i 1-6-1199, préstec).

Taula 16. Condició socioprofessional dels deutors*

Condició socio-professional	Deutes	%	Capital obtingut	%	Deutes de menor quantia	Deutes de major quantia	Mitjana capital obtingut
Noblesa	22	7,43	7.656 s.	7,58	20 s.	2.000 s.	348 s.
Clergat	8	2,70	3.700 s.	3,67	100 s.	1.500 s.	462 s. 6 d.
Burgesia	156	52,70	72.369 s. 9 d.	71,69	30 s.	4.068 s.	463 s. 11 d.
Menestralia	52	17,57	7.565 s. 9 d.	7,49	8 s.	1.200 s.	145 s. 6 d.
Pagesia	58	19,60	9.657 s. 6 d.	9,57	10 s.	1.050 s.	166 s. 6 d.
Total	296	100,00	100.949 s. 6 d.	100,00	8 s.	4.068 s.	341 s. 1 d.

* Aquesta taula no inclou els seixanta-dos préstecs contrets pel cavaller Guillem de Fonollar, de Sant Joan Despí, amb un valor global de 17.217 sous i 8 diners, per tal de no distorsionar els resultats estadístics.

Sense dades precises en la immensa majoria dels contractes, tan sols podem abordar la qüestió de les causes de l'endeutament a través de l'anàlisi de la condició socioprofessional i la procedència geogràfica dels deutors. Com quedà palès en la *taula 16*, la burgesia acapara més de la meitat dels crèdits (52,70%) i gairebé tres quartes parts del capital (71,69%), seguida molt de lluny per la pagesia, amb el 19,60% dels emprèstits i el 9,57% dels diners. Tot i que el nombre de préstecs contrets per la menestralia supera en més del doble el dels crèdits de la noblesa (17,57% contra 7,43%), les seves xifres s'equiparen pel que fa a capital obtingut (7,49% i 7,58%, respectivament). El clergat, per últim, només aporta un testimonial 2,70% dels deutes i un 3,67% dels diners aconseguits.

Quant a la procedència geogràfica, segons indica la *taula 17*, els deutors són essencialment de Barcelona (67,57%), especialment mercaders i artesans, i són els barcelonins els qui aconsegueixen la major part del capital (73,16%). Els segueixen els habitants del territori de la ciutat i els de la seva àrea d'influència, bàsicament pagesos i membres de la petita noblesa. A desgrat que els percentatges són força similars, el territori presenta un nombre més important de deutors (15,54% contra 13,51%), mentre que la regió obté més capital (7,31% contra 9,61%). Cal assenyalar, finalment, l'existència d'un petit grup de deutors procedents de diferents indrets de Catalunya i les illes Balears (3,38%), constituït per nobles i eclesiàstics amb forts lligams amb Barcelona i actius mercaders que viatgen a la ciutat comtal per fer negocis, els quals arriben a rebre prop d'una desena part dels diners prestats (9,92%).

Aquestes dades, no obstant, són merament indicatives i, com hem explicat més amunt, cal utilitzar-les amb cautela, atès que no provenen d'una documentació seriada susceptible de ser analitzada amb rigorositat a partir de mètodes quantitatius. Sabem, per exemple, que el fet que una bona part dels contractes estudiats procedeixin de fons patrimonials barcelonins incrementa notablement la presència dels préstecs contrets per la burgesia urbana i, en conseqüència, enforteix també la quantitat de documents referits a la ciutat, en detriment sobretot de la pagesia del territori i de la regió de Barcelona. Això podria explicar, en part, la diferència dels nostres percentatges en relació als aportats per Emery en el seu estudi sobre el mercat del crèdit jueu de Perpinyà a la segona meitat del segle XIII, en el qual els pagesos dels voltants

Taula 17. Procedència geogràfica dels deutors*

Àrea Geogràfica	Deutes	%	Capital obtingut	%	Deutes de menor quantia	Deutes de major quantia	Mitjana capital obtingut
Ciutat	200	67,57	73.848 s. 6 d.	73,16	8 s.	2.330 s.	369 s. 3 d.
Territori	46	15,54	7.383 s.	7,31	15 s.	1.000 s.	160 s. 6 d.
Regió	40	13,51	9.700 s.	9,61	10 s.	1.050 s.	242 s. 6 d.
Més enllà	10	3,38	10.018 s.	9,92	50 s.	4.068 s.	1.001 s. 10 d.
Total	296	100,00	100.949 s. 6 d.	100,00	8 s.	4.068 s.	341 s. 1 d.

* Aquesta taula no inclou els seixanta-dos préstecs contrets pel cavaller Guillem de Fonollar, de Sant Joan Despí, amb un valor global de 17.217 sous i 8 diners, per tal de no distorsionar els resultats estadístics.

de la capital rossellonesa suposaven el 65% de la clientela dels prestadors hebreus.[135] Amb tot, tenint present les seves limitacions, les dades estadístiques exposades són prou fiables per sustentar algunes reflexions a l'entorn de la utilització del crèdit per part dels diferents grups socioprofessionals de la Barcelona dels Dos-cents.

La major part de la clientela dels prestadors jueus barcelonins estava formada per les grans famílies de la burgesia de la ciutat, plenament immerses tant en el comerç internacional com en el mercat immobiliari urbà, i, per tant, amb una necessitat constant de líquid. Cinc il·lustres nissagues del patriciat barceloní –els Adarró (amb vint-i-sis préstecs), els Eimeric (amb vint-i-un préstecs), els Banyeres (amb dinou préstecs), els Durfort (amb cinc préstecs) i els Grony (també amb cinc préstecs)– acumulaven el 23,98% del total de les demandes de crèdit i el 33,11% del capital atorgat. Amb una mitjana de 463 sous i 11 diners de capital, els endeutaments de la burgesia de Barcelona obeïen, doncs, a una estratègia eminentment productiva, la qual cosa no impedia que també poguessin recórrer a l'emprèstit jueu per obtenir quantitats més modestes, destinades a cobrir despeses de la vida quotidiana.

Els prestadors jueus barcelonins, tanmateix, no només proporcionaven diners als mercaders de la ciutat. Comerciants procedents de viles properes, com ara Sabadell o Terrassa, però també de regions llunyanes, cas del Conflent, es desplaçaven expressament fins a Barcelona o aprofitaven la seva estada a la ciutat per obtenir el capital que havien menester per als seus afers. El draper egarenc Felip de Solà, per exemple, obtingué, el 12 de juny de 1274, un crèdit de 590 sous d'Isaac Adret.[136] En el mateix sentit, el 25 de juny de 1258, Ponç Guillem, de Vilafranca de Conflent, en una de les seves visites periòdiques a la capital catalana, demanà un emprèstit de 200 morabatins a Samuel Cap.[137] Cal assenyalar que, per tal d'aconseguir aquesta important suma de diners, el mercader conflentí presentà com a fiador un membre destacat del patriciat urbà de Barcelona, Bernat Durfort. D'aquesta manera, els homes d'afers forans utilitzaven els seus lligams comercials amb la burgesia de la ciutat per accedir al mercat del crèdit barceloní.

135. Emery, «Le prêt d'argent juif...», pàg. 88.
136. *ACB*, 1-6-146.
137. *ACB*, 1-6-733.

L'endeutament dels artesans, per altra part, acostumava a ser modest. Amb una mitjana de 145 sous i 6 diners de capital, els emprèstits sol·licitats per la gent dels oficis de Barcelona (blanquers, ferrers, moliners, sabaters, teixidors, tintorers, etc.) eren en la seva gran majoria inferiors als 200 sous i rarament ultrapassaven els 600 sous. És el cas del préstec de 100 sous que el 20 de febrer de 1291 Guillem d'Ofegat, corredor de Barcelona, i la seva muller Elisenda demanaren a Bonafós Vidal.[138] Al marge d'ajudar a superar moments de dificultat, el crèdit menestral tenia una finalitat essencialment professional, com ara la compra de matèries primeres o la reposició de les eines de la feina.

Els pagesos del territori de Barcelona, així com els de la seva àrea d'influència es desplaçaven periòdicament a la ciutat a la recerca de diners o aprofitaven la presència regular dels prestadors jueus barcelonins a les principals viles de la regió per tal d'aconseguir crèdit. La mitjana de 166 sous i 6 diners de capital per préstec dóna una imatge poc fidedigna –per massa homogènia– d'una pagesia que estava clarament estratificada i que, en conseqüència, tenia motivacions ben diverses a l'hora de sol·licitar emprèstits. Amb préstecs que no superaven els 50 sous (el 39,65%), els pagesos recorrien al mercat del diner per poder afrontar situacions difícils, com assegurar la reproducció després d'una mala collita, garantir la subsistència entre les diferents collites o pagar les càrregues senyorials.[139] Els préstecs de fins a 200 sous (el 36,21%), en canvi, permetien a la pagesia realitzar inversions productives, encara que modestes, destinades a la renovació de l'equipament agrícola o a l'adquisició d'animals de treball. Tanmateix, només la pagesia benestant, el selecte i reduït grup de pagesos grassos, podia accedir a crèdits importants, superiors a 200 sous (24,14%), que eren generalment utilitzats de forma productiva en la millora de les explotacions o la compra de més terres.[140]

Pel que fa a la noblesa, tres quartes parts dels clients dels prestadors jueus de Barcelona eren cavallers del territori de la ciutat que, com en el cas de Guillem de Fonollar,[141] participaven activament en el mercat immobiliari d'aquesta àrea i invertien petites sumes en operacions comercials, per exemple comandes marítimes. La major part dels crèdits de la petita noblesa eren modestos i mitjans, com els cinc emprèstits obtinguts per Bernat de Fonollar, fill de Guillem de Fonollar, que oscil·len entre 62 i 400 sous,[142] o els set préstecs documentats a Pere de Vallromanes, cavaller de Santa Coloma de Gramanet, que es situen entre 50 i 110 sous.[143] El fet que la mitjana global de capital per crèdit de la

138. *ACB*, 1-6-3439.

139. Així, per exemple, durant tres anys consecutius, entre 1283 i 1285, Arnau de Vall, pagès de Palau-solità, s'endeutà fins a quatre vegades amb Cresques Zarch per sumes inferiors als 50 sous a fi de fer front als durs mesos d'hivern i a l'inici de la primavera (*ACB*, 1-6-1958 (19-I-1283): 10 sous; 1-6-2632 (31-III-1283): 26 sous; 1-6-223 (28-II-1284): 50 sous; i 1-6-350 (28-II-1285): 20 sous)

140. Aquest seria, probablement, l'objectiu de Ramon de Puig i la seva muller Paula, pagesos benestants de Sant Celoni, quan el 30-V-1231, demanaren a Astruc Rossell un emprèstit de 1.400 sous de doblenc (*ACB*, 1-6-266).

141. Segons hem especificat anteriorment, els 62 préstecs contrets pel cavaller Guillem de Fonollar, amb un valor global de 17.217 sous i 8 diners, no han estat inclosos en els càlculs de les *taules 14, 16* i *17*, per tal de no distorsionar el conjunt dels resultats estadístics.

142. *ACB*, 1-6-558 (7-VI-1278): 120 sous, amb el cavaller Arnau de Torrelles; 1-6-2033 (25-X-1279): 160 sous; 1-6-1618 (12-IV-1280): 400 sous; 1-6-188 (15-X-1280): 62 sous; i 1-6-1967 (15-X-1280): 176 sous.

143. *ACB*, 1-6-2802 (17-VII-1262): 86 sous; 1-6-756 (17-XII-1269): 80 sous, amb la seva muller Guillema; 1-6-133 (19-X-1273): 100 sous, amb la seva muller Guillema; 1-6-422 (25-IV-1274): 50 sous; 1-6-832 (28-V-1275): 60 sous, amb la seva muller Guillema; 1-6-692 (18-VI-1276): 50 sous, amb la seva muller Guillema; i 1-6-2556 (10-II-1277): 110 sous, amb la seva muller Guillema.

noblesa arribi als 348 sous es deu a l'existència d'un nombre reduït de deutors, essencialment nobles procedents de l'exterior de la regió barcelonina, que s'endeutaven per quantitats elevades, cas del baró Bernat III de Centelles i el seu fill Gilabert (futur Gilabert IV de Centelles), els quals, el 10 de desembre de 1274, reberen de Vidal Cresques i Isaac Malet un emprèstit de 2000 sous.[144] Per acabar, una de les raons que explicaria l'escassa presència de membres de l'alta de noblesa entre la clientela dels prestadors hebreus seria la possibilitat que aquells tenien de recórrer a altres formes de crèdit, com ara les vendes *ad tempus* de rendes senyorials.

Les referències, en darrer lloc, a l'endeutament del clergat són purament testimonials, car només vuit contractes fan al·lusió als préstecs contrets, bé per institucions eclesiàstiques –com el monestir de Sant Benet de Bages, l'abat del qual demanà, el 7 de desembre de 1291, 300 sous a Bonjuda Malet–,[145] bé per eclesiàstics a títol personal –cas del clergue Ripoll de Cortades, que, el 20 de setembre de 1300, aconseguí 30 lliures de Mossé Gracià–.[146] Aquesta escassa representació dels eclesiàstics en la nostra documentació, motivada per l'origen patrimonial dels fons estudiats i la manca de dades que comporta, no ens permeten analitzar el paper del clergat en el mercat del crèdit jueu.

Conclusions

Coincidint amb l'expansió econòmica i amb la renovació de les tècniques de crèdit de començaments del segle XIII, s'estructurà i consolidà a Barcelona un actiu mercat del diner que convertí la ciutat en un important centre creditici, capaç de respondre a la creixent demanda de diner del conjunt de la societat de la regió barcelonina. La pressió moral i social de l'Església obligà els cristians a deixar en mans dels jueus la pràctica del préstec amb interès, la qual cosa propicià que la comunitat hebraica de Barcelona controlés bona part del mercat del crèdit de la ciutat.

El domini dels mètodes comercials i la disponibilitat de capital permeteren als jueus, que participaven des d'antic en els afers mercantils, jugar un paper essencial en el mercat del diner barceloní. Els beneficis aconseguits feren que es generalitzés l'activitat creditícia entre els membres de l'aljama de Barcelona, els quals compaginaven el préstec amb interès, exercit de forma puntual o regularment, amb altres tasques professionals, car molt pocs jueus barcelonins feren del crèdit una professió. L'aristocràcia hebrea, però, arribà a acaparar molt aviat el gruix dels emprèstits, un control que enfortia amb desplaçaments periòdics a les principals viles de l'àrea d'influència de la ciutat per tal de tancar contractes *in situ*.

Les quantitats prestades pels jueus acostumaven a ser modestes, inferiors a 200 sous, encara que els emprèstits de fins a 500 sous no eren pas inusuals. En

144. *ACB*, 1-6-1405.
145. *ACB*, 1-6-476.
146. *ACB*, 1-6-3700.

uns i altres casos, es tractava de crèdit a curt termini, atès que la durada teòrica dels contractes rarament s'estenia més enllà d'un any. No obstant, malgrat les nombroses garanties que els deutors havien d'aportar per aconseguir els préstecs (garanties reals o personals i assignació de fiadors), era habitual que la liquidació dels emprèstits es perllongués durant anys, donant lloc moltes vegades a renegociacions, cessions i litigis judicials. Totes aquestes circumstàncies justificaven la percepció d'un interès per part dels creditors jueus, que, a inicis del segle XIII, es situava al voltant del 50% anual del capital prestat, però que la monarquia s'encarregà de rebaixar fins al 20% anual, taxa fixada legalment el 1228 encara que fos sovint transgredida fins al 1241.

L'estat d'endeutament general i permanent de la societat medieval, causat per la insuficiència crònica de la massa monetària en circulació, obligà la major part de la població de Barcelona i de la seva regió a recórrer regularment als prestadors jueus a fi d'obtenir líquid. La clientela dels jueus barcelonins era, doncs, molt diversa, tant pel que fa a la condició socioprofessional, com a la procedència geogràfica. Les grans famílies de la burgesia urbana, totalment immerses en el comerç internacional i en el mercat immobiliari de la ciutat, constituïen el nucli principal de clients. Per darrera, hi havia els membres de la pagesia de l'àrea d'influència de Barcelona, que acostumaven a endeutar-se, bé per tal de superar situacions difícils, com assegurar la reproducció després d'una mala collita, garantir la subsistència entre les diferents collites o pagar les càrregues senyorials, bé amb la intenció de renovar l'equipament agrícola o adquirir animals de treball. Només l'elit pagesa –els pagesos grassos– es servia del crèdit per millorar les explotacions o per augmentar-les amb la compra de noves terres. En tercer lloc, es trobava la menestralia urbana, que accedia al mercat del diner amb una finalitat essencialment professional, com ara l'obtenció de matèries primeres o la reposició de les eines de la feina. Els nobles (sobretot la petita noblesa del territori de Barcelona), les institucions eclesiàstiques i els clergues a títol particular tancaven l'ampli ventall social de clients dels prestadors jueus. De fet, tan sols els estrats més pobres de la societat, aquells que no disposaven de prou garanties per assegurar el retorn dels emprèstits, quedaven exclosos del préstec hebreu amb interès.

En resum, com ha observat Bensch, el crèdit jueu aportà la liquiditat necessària per a lubrificar l'engranatge econòmic barceloní i, per tant, contribuí decisivament a l'expansió comercial de la ciutat i la seva regió durant el segle XIII.[147]

147. BENSCH, *Barcelona...*, pàg. 261-262.